

ВЕЩНИЦИ Литературен ВЕЩНИЦИ

● Калина Попова, *Бележки от 13-ия Софийски международен литературен фестивал*

● Димитър Красимиров
разговаря с Джанет Уинтърсън

● Вяра Николова разговаря
с Иън Макгуайър

● Франческа Земярска
за Албена Стамболова

● Гергана Гълъбова разговаря
с Елизабет Костова

● Стоян Атанасов
за Христо Трендафилов

Нова българска

● Кристина Димитрова

● Евгения Динева

● Рагост Николаева

● Михаел Руков

● Ема Цветанова

Каузата на книгите

● Разговор с Люгмила Спасова

● Мартина Стефанова
и Невена Милева за „Плодовете
зреят нощем“ на Неда Антонова

Откритията на младите

● Себиле Али

<https://stocksnap.io/>

Броят се издава с подкрепата
на Национален фонд „Култура“

ISSN 1310-9561

9 771310 956011

Кристина Димитрова

Лунапарк

*Лунапарк по новолуние –
нищо не е истинско.*

*И луната не е цяла.
Разноцветни крушки се разтягат
в светещи дъги.
Письците на децата от гондолата
заглушават музиката,
после тя ги побеждава
с ритъма от басове,
звънчета,
тежък удар от побой над боксовата круша,
пукот от стрелбището.*

*Нищо не е истинско –
само красотата.*

*Няма как да се изгуби в мрака,
заслепява, плува.
И луната не е цяла.
Пък и ние двамата.
Няма как да се изгубим.
Всичко е привидност.*

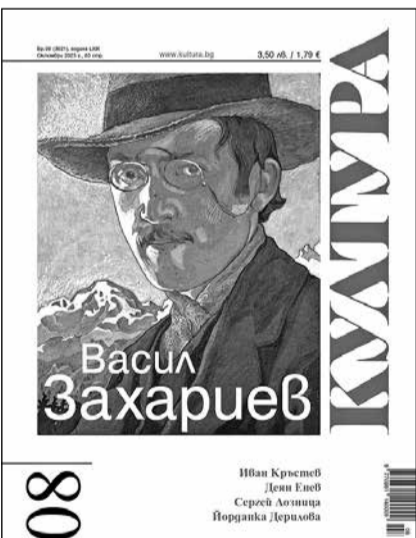
*Само красотата –
тя е истинска.*

„Панспермия“: игра на отражения

Християнство и култура, бр. 207

В центъра на новия брой 207/Зима на сп. „Християнство и култура“ са предстоящите Рождественски празници, на които е посветен текстът на Христос Янарас *Рождество Христово – противоотрова срещу религиозното без-смислие*. Втори тематичен център в броя е проблемът „Християнство и история“, който включва статиите на Сергей Шумило *Незаконните връзки между Руската православна църква зад граница (РПЦЗ) и катакомбните общини в СССР през 60-те – 80-те години на XX век* и на прот. Сава Кокудев *Сравнителни аспекти на средновековните дуалистични ереси на Балканите – някои методологически предпоставки и примери (II)*. Историческата тема е продължена в рубриката, „1700-години от Никейския събор“, където е представена статията на о. Драгош Андрей Джулеа *Антиохия, Никея и синтезът от Константинопол: в търсене на картографията на една стара полемика*. Темата „Християнство и философия“ включва статиите на Олег Георгиев *Дали Бог е извън времето? (За един дебат в аналитичната метафизика)*, на Ралица Стоянова Йов, *една изключителна индивидуалност* и на Александър Кънев *Проектът на Просвещението днес*. В броя е представена и новозададената от Фондация „Комунистас“ автобиография на папа Франциск *Надежда*, чрез откъса *Като клонче от миндално дърво*. Рубриката „Подмененото християнство“ представя статията на Мая Димитрова *Съюз на православните журналисти – как религията може да се използва като пропаганден инструмент?*, а в „Християнство и изкуство“ е представена втората част от студията на Слава Янакиева *Движението в църковната драма. Гenezис и символа рамка*. Броят е илюстриран с фотографии на Стефка Борисова, Грета Томин, Веселина Велчева и Борис Ценов, обединени от темата „Деца на Църквата“.

Сто и тридесетата годишнина от рождението на художника Васил Захариев (1895–1971) е темата на новия брой 08 на сп. „Култура“. Как един от бащите на българската графика разполага творчеството си между Великата рилска пустиня и модерността? – гледните точки на Любен Домозетски, Милена Блажиева и Владимир Свинтила. И още в рубриката „Идеи“: Иван Кръстев и Ленард Бенардо – „Защо сравняваме настоящето с миналото“; Жан-Франсоа Колосимо – „За Каролинска Европа и тихоокеанска Америка“; Сергей Жадан – „Да свидетелстваш и да обичаш“; Рей Кърцуайл – „Бъдещето на интелекта“. И още: интервюта със Сергей Лозница, Деян Енев, Йорданка Дерилова, Владислав Симеонов, Мачей Дригас. Фотографиите в броя са на Георги Панамски, а разказът е на Николай Петков.

Панспермия е теория за космическия произход на живота на Земята и буквално означава „семена навсякъде“. Хипотезата твърди, че животът съществува из цялата вселена и се разпространява от космически тела като прах, метеорити, астероиди и комети. Едноименният роман (или „Халюцината за роман“) на Полина Вигас подобно разпръсква своите семена в опит да отговори на въпроса „Как стигнахме дотук?“, с надеждата те да покълнат у читателите. Текстът излиза извън конвенционалното разбиране за разказ: вместо традиционна сюжетна линия книгата изгражда рецензии за несъществуващи книги от нашето минало, настояще и бъдеще. Това намеква нещо много остро за критиката: че често създава стойност не от самото произведение, а от желанието да върва в собствената си аналитична мощ.

Тези критически текстове рисуват между редовете си пейзаж на една обречена планета. В него можем да видим следи от класическите антиутопии на Олдъс Хъксли, Ле Гуин и Азимов, но с новаторски почерк. В повечето антиутопии светът се изгражда чрез детайл: контрол, наблюдение, разпад. При Вигас обаче разпадът не е само на света, а и на разказа. Самият факт, че романът се състои от рецензии на несъществуващи книги, е структурна метафора за свят, който вече не може да разкаже себе си. Няма линия. Няма последователност. Има само фрагменти на паметта, които се опитват да звучат цялостно, докато авторите не се превръщат от хора в поредица от символи. Макар да се върти около бъдещия ни (и доста често съвременен) упадък, книгата не е просто футуристичен или научнофантастичен роман – тя е игра с жанрове и граници, в която се срещат хумор, ирония, семиотика, философия и експерименти с формата. Всичко това непрестанно танцува по тънкия предел между реалността и фикцията. Създава се усещане за иноваторски риск и свежест, макар и понякога то да намеждава от пренаситеност. „Панспермия“ е металитература в чист вид, и то по повече от един начин. Сюжетът не е върху измислени събития, а върху размисъл за това какво би могла да бъде една книга, ако съществуваше. Тоест читателят чете за книги, които никой никога няма да прочете, освен в този резонанс на възможното. Такъв тип структуриране превръща читателя в съавтор. Докато четеш, мозъкът ти непрекъснато се опитва да „дострои“ описаната липсваща книга. Създаваш роман, докато четеш роман. Рецензиите настрана, текстът е невероятно самореферентен. Чувството, че цялото нещо е диалог на халюцинозени с истинския автор, е

обсебващо. Когато за една от въображаемите книги се казва, че „авторката представя като епилог песимистичното си допускане за бъдещето“, няма как да не се сетим за книжката, която държим точно в този момент в двете си ръце. Или когато повествователят ни описва „омнипотентния авторски глас“ на Полина Вълчева, родена в Русе през 1980 г. Дали тя ни гледа усмихнато от задната корица? Още в пролога си книгата изисква активно участие на читателя със своята метатекстуална дързост. Моли го да спре, да се съмнява, да задава въпроси. Дори с риск да не намери отговори. Както може да прочетете в една от рецензиите: „Поезията се случва там, където авторът се е оттеглил в себе си и оставя читателя сам да доизгради смисъла на творбата“. Романът (ако изобщо е роман) е пъзел с куп назъбени парчета,

които не си пасват, колкото и да ги въртиш. Като книга игра за възрастни. Точно затова се нуждае от читател приключенец. Някой, който не иска да е само наблюдател, който минава през отворени вратички, вместо да чака авторът да ги затвори, и не се плаши от парадокса. Следователно този текст не е за всеки. Експериментален, фрагментиран и разпилян – със сигурност не е леко лято четииво. Но ако търсите нещо, което провокира, а не просто забавлява, ето го! Въпреки това не липсва и хумор. Сатира се крие дори в бележките под линия. С нея Вигас не разсейва антиутопичността, задълбочава я. Социалните мрежи, българското общество, даже Национален фонд „Култура“ – всичко е под прицел и през повечето време с право. Единственият недостатък е, че е текст на времето си. За съжаление, шегите за алфа вълци и Илон Мъск ще остаряят бързо, а за по-младите читатели подигравката с броя политкоректни полове ще е като неонов надпис: „Тази книга не е за хора под 40!“.

„Панспермия. Халюцината за роман“ е литературно събитие в българския контекст – нестандартен, интелектуално натоварен, формално смел текст. Той предлага повече от история: предлага размисъл, игра, предизвикателство. Ако сте готови за „пътуване“ през литературата, което понякога изкарва читателя от равновесие, тази книга може да ви понесе в своята орбита. А ако не сте – светът няма да се разклати; „след нас ще има само музика“.

С подкрепата на Столична община

СЕБИЛЕ АЛИ

Полина Вигас, „Панспермия“, изд. „Жанет 45“, Пловдив, 2024

НОВИНИ

В КРАЯ НА ДЕКЕМВРИ миналата година Дария Каранеткова, която е член на редакционния съвет на „Литературен вестник“, беше избрана за директор на Културния център на Софийския университет. Доц. д-р Дария Каранеткова е преводач от италиански език и литературен критик. Преподава художествен превод и морфосинтаксис на италианския език, теория и критика на превода. Участва в ръководството на магистърската програма „Преводач-редактор“. Автор е на книгите „Ботуша в българската литературна мода“ (публикувана и от престижното римско издателство „Карочи“ със заглавие „La letteratura italiana in Bulgaria. Traduzioni, mode, censura“) и „За превода“. Сред преведените от нея автори са Умберто Еко, Елена Феранте, Тициано Терцани, Изабела Албрици, папа Франциск. Носителка е на национални награди, както и на Орден „Звезда на Италия“ за специални заслуги в развитието на двустранните отношения и популяризирането на културата на Италия по света (отличието се дава с решение на Президента на Република Италия). Член е на Съюза на преводачите и на Българския ПЕН център. От няколко години е един от програмните директори на Софийския международен литературен фестивал. Екипът на „Литературен вестник“ пожелава на Дария Каранеткова успешен мандат и вдъхновяваща работа.

Дария Каранеткова

Много повече от писма

Ако искате да се почувствате безнадежно, прочетете „Тук и сега. Писма (2008-2011)“, издадени в края на миналата година на български от „Кръг“ в превод на Излика Василева. Писмата са между двама големи съвременни световни писатели – Дж. М. Кутси и Пол Остър. Лоша реклама е това първо изречение, но е честно. Защото в тази книга четем за това, което нямаме и което не сме. Чели сме, разбира се, и други писма на български на големи творци – на Рилке, Кафка, на Хана Арент, за да не връщам към епистоларните класици. Но тези са писма на съвременни писатели, писани преди петнайсетина години. И да, тези писма мен ме накараха да се почувствам безнадежно. Заради класата. Заради дебата в тях. Заради отношението към другите. И заради гумите, разменени между писатели, които в нашия тукашен свят бихме нарекли конкуренти. Четеш и след прочита знаеш защо сме малки.

Не обичам патетичните и лични рецензии, но тази книга провокира това лично начало. А иначе...

Живеем в епоха, в която писмата на писатели често са сред бестселърите. Днешните читатели, точно както и тези от миналото, обичат да опознават личността на писателите, обичат да се докоснат до живота им. Така че не е случайно, че писмата на Бекет или тези на Силвия Плат и Тед Хюз оглавяваха световните класации.

Писмата на Кутси и Остър са малко по-различни обаче. Първо, когато се публикуват, и двамата автори са живи. Второ, поводът им е като че ли да скрепят и развият едно приятелство, което разчита на спорадични и кратки срещи на живо, които могат да се случат по фестивали, и затова е нужно да се разменят писма. А са писма на хартия, защото и двамата не са привърженици на новите технологии, ползват факс, а Остър пише и на машина. Трето, те са по-скоро културологични, носят заряда на актуалния коментар, без да са журналистика, но разбира се – издават много и за личността на писателите.

В много от рецензиите, излезли за книгата, критиците твърдят, че тези писма са били писани с идеята за издаване, и затова не са достатъчно искрени, или по-скоро – крият по-спонтанни и дори клокарски уклони, каквито – казват те – няма как да няма в подобни писма.

Или, както казва в текста си Тим Адамс в рецензия за „Обзървър“, „кореспонденцията е била писана с мисъл за бъдещо публикуване, човек подозира, че е така. В резултат писмата са лишени от всичко, наподобяващо клока или нескромност – онези неща, които обикновено превръщат четенето на чужда частна кореспонденция в гузно удоволствие“. Позволявам си този по-дългичък цитат, защото и чрез него можем да си обясним негативното отношение и на Кутси, и на Остър към критиците, появяващо се на много места в писмата и довело до отказа на Остър да чете рецензии за книгите си. Критикът трябва да се опитва да бъде адекватен на текста, който чете, но не и да предпоставя, както е в случая. Напротив, ако има нещо, което се набива в писмата, то е искреността – независимо дали става дума за разколебаността в самооценката, страха от остаряването и отслабването на паметта, обидата от един или друг критик или политически некоректните оценки за днешния свят и политиката. Да не говорим за семейните истории, споменаването на множество известни имена, разказите за тях и пр. Разбира се, всеки писател от класата на Кутси и Остър предполага, че всичко написано от него ще види бял свят, но това не е повод за скептицизъм и обвиняване в поза. Тези писма са искрени и честни.

Нещо, което силно впечатлява в тях, е, че когато си истински интелектуалец, нямаш комплекси и говориш за всичко – спорт, храна, семейни празници, пътувания, книги, филми. Няма го срама и криворазбирането, че някои теми са високи, а други ниски. Не темите са ниски. Нисък може да бъде само начинът, по който говорим и мислим за тях.

Другото – добронамереността и уважението към класиците, но и съвременниците. Най-много Кутси да каже, че Филип Рот е започнал да се повтаря или Остър да недоумява по повод изказване на Джонатан Франзен, но дотам. Виждаме двама големи, които зачитат различието, любопитни са, а и умеят да са приятели – да го кажем пак по нашенски – с конкуренцията (Остър редактира превод на приятеля си Давид Гросман, за да оправи английския...).

И най-сетне – да подчертаем отново класата, мащаба. Писмата издават огромна ерудиция, небоятно познаване на литературата, показват ги като читатели, които знаят, че за да имаш добър поглед, трябва да си в крак със съвременното. Не това на мобилните телефони и технологиите, а на съвременното в културен контекст. В писмата има много малко суета, много трезва самооценка, няма оригиналните и емоционални изблици на фона на всички онези моменти, които помагат да си обясним идеи в творчеството на двамата. Кутси е по-обран и повече във философското, Остър е по-склонен да допусне в личното, но в диалога и двамата показват каква би трябвало да е не просто мисията, но и личността на писателя днес.

АМЕЛИЯ ЛИЧЕВА

Пол Остър, Дж. М. Кутси, „Тук и сега. Писма (2008-2011)“, прев. Излика Василева, изд. „Кръг“, С., 2025

Новият роман на Иън Маклюън *What We Can Know* и границите на либерализма

Кевин Пауър

Очевидната „английскост“ на прозата на Маклюън може и да не е напълно видима за неговите английски читатели. Но най-малкото е явна и забавно видима за един ирландски читател. Тя не се заключава единствено в елегантния, всъщност родолюбив фокус върху типичните английски пейзажи – поля с диви цветя, жив плет, скали и ридове, простираща се до безкрая морски чакъл в „На плажа Чезъл“ или горския дъб в първия параграф на „Неумолима любов“. Нито в доминиращото присъствие на персонажи от средната класа в по-късните му романи, където почти всеки от тях е или хирург, или съдия от второинстанционен съд, и е запознат с творчеството на Пруст, Бах и Уърдзуърт, а представителите на по-нисшата класа се явяват тревожни и напористи катерачи на социалната стълба, произхождащи от свят, в който никой не свири „Голдберг вариации“¹ на фамилия малък роял. Не, неговата „английскост“ се крие по-скоро в скрупулозно рационалния му и понякога очарователно сляп за реалността либерален морал: най-възхитителния и същевременно гразнец дар на англичаните за политиката и изкуството.

Тези мисли бяха провокирани от кратък откъс от погледаща в бъдещето нов роман на Маклюън. Той описва „потоп“, връхлетял Британия, след като руска бойна глава ненадейно се взривява в средата на Атлантическия океан, причинява цунами и в комбинация с надигащото се океанско ниво помита всичко по пътя си. Европа е под вода, с изключение на образувалия се архипелаг от планински върхове. В тези забавни nihilistични страници съдбата на други части от Британските острови не се споменава. Вероятно Ирландия, която не се отличава с високи планини, здраво е закъсала. Започнах да мисля *What We Can Know* като още една дълбоко английска история. Без изненада за нас, смятам, че е пристрастна. Дали Брекзит, непрекъснато блокиран от онези досадни шест графства², не е научил на нищо английските либерали?

Изолираността, в различни значения на думата, е една

¹ Музикална композиция за клавишни инструменти от Йохан Себастиан Бах, състояща се от ария и набор от тридесет вариации. – Б.пр.

² Авторът има предвид шестте графства на Северна Ирландия. Тук става въпрос за проблема с ирландската граница, който години наред затруднява преговорите за Брекзит. – Б.пр.

от темите в романа. Книгата обхваща два прозаични „острова“, свързани помежду си от крехкия мост на бележка в края, и изследва откъснатостта във времето, пространството и живота.

Действието се развива след почти един век – през 2119 г. Повествователят в първата част е Том Меткалф; той преподава литература в Университета на Саут Даунс, институция, фокусирана главно върху естествените науки и математиката, която е разположена на остров с диаметър от 38 мили – „заспа“ републикански архипелаг или всичко, което е останало от Обединеното кралство (Ако кажа кой разказва втората част, ще издам важен момент от сюжета.) 21. век е събрал страховете ни – светът е преживял ужасна катастрофа. САЩ се управляват от степеннически военни диктатори, а Нигерия е мощна държава хегемон. Но всичко това е извън сцената на действието. Том се рови в архива на поета от нашето време Франсис Блънди в Бодлиевата библиотека, която се намира на връх Сноудън, достъпен чрез фуникуляр, задвижван от вода и гравитация. Твърди се, че този поет може да бъде поставен до Шеймъс Хийни (чието наследство в Националната библиотека на Ирландия трябва да е подгизнало и неизползваемо). На повърхността животът на Том е тих, спокоен и отдаден на науката – като на истински учен, изгарян от жаждата за знание. Той търси иззубено стихотворение на Блънди от 2014 г., което носи необичайното заглавие „Корона за Вивиен“ и е посветено на съпругата на поета. Прочетено е веднъж на глас на празненството по случай 50-ия ѝ рождени ден. Единственото писмено копие, известно на учение от разкази за събитието, е изчезнало и текстът се е събрал със загадъчната слава на велико произведение, посветено на климатичната криза. Сам на острова на своята обсебена, Том полага усилия да се доближи до изчезналия шедьовър, като наред с това сглобява парчета от картината на ранния 21. век. Напрачливата носталгия на Том по нашето бурно и хаотично историческо време е най-изкусно изграденият аспект на романа. Сюжетът, който е съсредоточен върху съдбата на ръкописа на Блънди и поредица от шокиращи разкрития за различни персонажи – е завладяващ в своята абсурдност и изглежда неубедителен по един типичен за Маклюън начин. „Да можеш да съм живял тогава, пише Том без ирония, в онова бурно време, изпълнено с възможности“. Неговата носталгия не се споделя от студентите му, които са потопени изцяло

в своето време; те ни виждат като „невежи, мизерни, деструктивни грубияни“.

Започваме да подозираме, че под настойчивата откровеност на Том се крие един загадъчен повествовател. Вероятно той, а не неговият създател, гледа на света с английска либерална пристрастност. Изолиран на острова на науката, която гледа назад във времето, Том разполага с малко време за нуждите на хората около себе си. Колежката му Роуз, която е и негова любовница, се превръща в средство за постигане на определена цел. Може ли да се доверим на носталгичните му чувства и на либералните му възгледи? Постепенно романът разкрива себе си като анатомия на либералната пристрастност, на изолираността на либерализма, който изпитва носталгия към всички грешни неща.

В един момент Роуз заявява, че в периода от 2015 до 2030 г. съществува „криза на реализма в прозата“, причинена от мащаба на климатичното бедствие: „Нужни са били нови форми, които да изразят физическите и моралните последици от една глобална катастрофа“. Можем да възприемем теорията на Роуз с известна ирония, но и да погледнем към романа през нейната перспектива – като на опит да се открие нова форма, чрез която да говорим за „умопомрачението“ на нашето време – определение, дадено от персонажите в книгата след около век. *What We Can Know* е научнофантастичен роман (втори след „Машини като мен“), посветен на нашето светско настояще, което е обхванато от „метафизическо униение“ относно бъдещето.

Самият либерализъм, в началото на 21. век, изглежда все по-изолиран, ограничен до островите, образувани от върховете на вече несъществуващи планини. Можем да видим либерала Иън Маклюън, критик на либерализма, като един от тези върхове. *След него и потоп?*

Превод от английски: РУЖА МУСКУРОВА

Източник: „Гардиън“, 16 септември 2025 г.

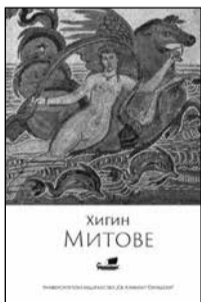
Мари Н Дуай, „Три силни жени“, прев. от френски Владимир Сунгарски, изд. „Парадокс“, С., 2025, 320 с., 20,00 лв. (10.23 €)

Мари Н Дуай беше гост на Софийския международен литературен фестивал, което може да фокусира по-голяма читателска публика към тази много интересна и важна съвременна писателка. Носителка на „Гонкур“, Ндуай пише с ясни политически и социални ангажименти, изследва темата за насището и правото на лично достойнство на жените в проза, която се отличава с блестящ език и огромен заряд за въздействие.

Кормак Маккарти, „Пътникът“, прев. Венцислав К. Венков, изд. „Кръг“, С., 2025, 516 с., 33,25 лв. (17,00 €)

„Пътникът“ е първата част от двутомния шедевър, който един от най-знаковите съвременни американски писатели и носител на „Пулицър“ Кормак Маккарти пише в края на живота си. Сюжетът и на „Пътникът“, и на следващата книга „Степа Марис“ проследява съдбата на Боби и Алисия Уестърн – деца на един от създателите на атомната бомба, и се фокусира върху темите за спасението и самоунищожението, загубата, пределите на разума...

Хизин, „Митове“, прев. Вяра Калфина, УИ „Св. Кл. Охридски“, С., 2025, 304 с., 29,34 лв. (15,00 €)

„Митове“ (Fabulae) на Хизин е най-ранното запазено митографско съчинение на латински език. Приписваното на Гаий Юлий Хизин съчинение с неизвестно заглавие, но предполагаемо именувано в Античността „Генеалогии“, съдържа в достигаемия до нас вид 187 митологически разказа и е написано със сигурност преди 207 г. сл. Хр.

Това ли е роман за „Христо Г. Данов“?

В курса ми по „Писане на рецензия“ студентите предложиха да включа романа на Неда Антонова „Плодовете зреят нощем“, защото току-що беше получил наградата „Хр. Г. Данов“ в конкуренция с „Градинарят и смъртта“ на Георги Господинов. Спестих своето мнение, но ето как видяха тази книга непрегубените Мартина Стефанова и Невена Милева, на които предстои да попълнят общността на критиците у нас.

АМЕЛИЯ ЛИЧЕВА

Неуспешно зачеване на пропаганда

В „Плодовете зреят нощем“ на фокус е жената, но не в светлината на нейната сила, а напротив – тя е същество с не особено дълбока психология, обект на мъжката травма, една „гостоприемница“, „чиято щедра утроба приютяваше някоя бездомна душа, търсеща тяло“ (по думите на авторката). Публикуван през втората половина на 2024 г., през септември 2025 г. романът печели първа награда в категорията за българска книга на националната литературна награда „Христо Г. Данов“.

Главната героиня в романа е Радея – образът, който ни води през различните аспекти на същността на жената, изведени по-горе. На първо място, виждаме, че тя няма глас, няма воля да се противопостави на брак с човек, когото не познава, да не говорим за лобов или привързаност. Тя е *младо момиче, което иска да се омъжи*, а съпругът ѝ Радион се оказва момче, което иска да се ожени. Още в началото той не получава нейното съгласие, нито среща съпротивата ѝ. Отсъства и женска солидарност – Радион е бившият на колежка на Радея. Изграждането на женския образ тръгва зле.

Героинята чете американски романтични романи, т. нар. роментъзи, и в първата си брачна нощ се надява, че те са достатъчна подготовка за момента на загуба на девствеността ѝ. Виждат се напращачки остатъци от тези романи в протежението на „Плодовете зреят нощем“: Роду е изтормозен и дълбоко травмиран богаташ, който никога не е бил обичан истински; появява се Радея, която започва да го обича, макар нищо да не знае за него. Той я снабдява с щедра сума пари за нови дрехи,

за да изглеждат добре един до друг. Уви, тя няма собствен вкус, ето защо домашната помощница леля Дечка се заема да пазарува от модните бутици.

Тук-там се срещат и следи от българската литература, вълнуващи и неочаквани преди 50 години, но днес – гаснещи клишета, познати не само от родните, но и от световните сложети. Такива са епизодът на катастрофата и опитите на жената да зачене, неуспешни заради мъжа ѝ. Героинята преживяват автомобилна катастрофа, след която Радион остава прикован за леглото. Главната героиня иска да го напусне, но още една възможност за заблочаване на психологията ѝ тук е изпусната. Лобовната завръзка се очертава късно през чувствата на Радея и най-близкия приятел на Радион Пламен. Искрата бързо изгасва след смъртта на съпруга ѝ, когато тя губи детето си, плод на изневяра. Едва тогава жената по-силно от всякога се интересува от Роду и дори го заобичава.

Въпросът за родителството е вълнатен в образа на Деница, която опитва да забременее инвитро. Тя е в хомосексуална връзка – лъх на прогресивна нотка в повествованието. Линията обаче е демонизирана от куция опит на авторката да изобличи извратената същност на хомосексуалистите. Разкрива се техният копнеж за обществено одобрение, който не просто стои недостоверно, а дори буди смях.

Композицията на романа е любопитна с това, че паралелно на основния сюжет се развива и второстепенен – той е изместен в последните 80-ина страници и представлява глави от книгата „Бездомна душа търси тяло“, която Радея прелиства

от време на време. С авторска бележка е изяснено, че читателят може да избере да следи откъсете едновременно с героинята, или да ги остави за по-нататък. Струва ми се, че синхронното четене по-сполучливо проправя път на големия проблем в книгата – пропагандата срещу аборта. Историята е болезнена и разкрива страданията на една душа, която шест пъти не успява да *слезе в плът*.

Тук събитията отпращат към утвърждаване на величието на българското – всеки път тази душа е изпратена на земята да върши велики дела, които ще променят хода на човечеството. Неродените гении на цивилизацията по българските земи от езически времена до наши дни бугаят чувство на самосъжаление. Българският народ е богоизбран, но сам спъва собственото си развитие.

Времето и пространството в романа са неопределени. Разбираме, че действието се развива някъде в Северна България, тъй като пътуванията на героинята са все в този район – Плевен, Ловеч, Велико Търново, Русе, пр. Що се отнася до времето, не става ясно кога откриваме героинята. За тях знаем, че са в средата на 20-те си години, но начинът им на изразяване не съответства на връстниците им през 2024 или 2025 г. В някои отношения езикът им е остарял, което ни връща поне 15 години назад, а тях прави деца на прехода, родени малко преди 10 ноември. Диалозите често действат като ошипване за читателя и го изкарват от фикционалния свят заради неестественото си звучене, подобно на лош български филм.

„Плодовете зреят нощем“ определено има своите художествени предимства, които прозират най-вече в метафорите на авторката. Романът обаче свидетелства за една консервативна тенденция в българската литература, която се прокрадва и по отношение на връчването на националната награда „Христо Г. Данов“. По някакъв начин това я кара да губи престижа си.

МАРТИНА СТЕФАНОВА

ПРИПИСКИ

Векът на средновековията от Христо Трендафилов

Проф. Трендафилов от Шуменския университет, роден през 1952 г., е руски университетски възпитаник. Защищава и двете си дисертации в Москва през 1984 и 1994 г. за Константин-Кирил (IX в.) и Йоан Дамаскин (VII-VIII в.). Автор на повече от 20 книги, той е сред най-плодовитите медиевисти в България. Написал е около 300 статии и рецензии, чел е много университетски курсове в наши и чужди университети. Такова научно дело не може да се обхване в статия. Затова ще се спира на последната книга на Христо Трендафилов „Векът на средновековията“. Книгата съдържа 31 глави плюс Илюстрации и Списък на използваните съкращения. Щя започна с първа глава, която ни въвежда в проблематиката и обяснява заглавието на книгата „Векът на средновековията“. Трендафилов отчита факта, че има много средновековия. Говори за френско, немско, руско и българско средновековие. Сред българските медиевисти той споменава имената на Васил Златарски, Петър Мутафчиев, Йордан Иванов, Иван Дуйчев, Васил Пюзелев и пр. И стига до Цочо Бояджиев. Но пропуска медиевистите от неговото поколение: ще спомена само Аксиния Джурова, Климентина Иванова, Светлина Николова, Георги Каприве¹. Премълчава и

¹ За да бъда точен, ще прецизирам че Климентина Иванова е с 12, а Светлина Николова и Аксиния Джурова са с 10 години по-големи от Трендафилов, докато Георги Каприве е с 9 г. по-млад от него.

двете страници, които са му посветени в авторитетния четиритомник „Кирило-Методиевска енциклопедия“² под ръководството на Петър Динев и Лиляна Грашева. Трендафилов не говори за себе си. Единствените му лични признания са за гържаните ръкописи, за краткия, но много показателен диалог с акад. Лихачов, за младежките си увлечения по Хемингуей. Заг тези множество средновековия откриваме една съществена черта на изследователя. Ролята на учения не е да обяснява, а да изяснява. Трендафилов се отказва от законната човешка наклонност да избира, за да отчете като истински учен и ерудит многото подходи към Средновековието. Същност има толкова средновековия, колкото и медиевисти. Всеки се отнася към тази култура по свой начин. Между Жорж Дюби – християнин, и Жак Льо Гоф – атеист, разликата е значителна. Но всеки говори за едно и също Средновековие. Според мен има две средновековия – западноевропейското и източноевропейското. Първото е „двуглав орел“. Защото в него има две основни литературни течения – религиозна и светска книжнина. Второто е „едноглав орел“. В него има само религиозни текстове. Първото е с

² София, 1985-2003, академично издателство „Марин Дринов“ Петър Динев, главен редактор на том I, за останалите – Лиляна Грашева.

католическа ориентация, второто – с православна, под силното влияние на Византия³.

Темите на следващите есета са обявени в заглавията. Христо Трендафилов е специалист по научното дело на Кирил и по книжнината на Преслав (IX-XV в.). Затова тези текстове преобладават в книгата. Какво да кажем за подхода на учения? Той не разглежда подробно всеки текст. Интересуват го главно броят на преписите и на преводачите. В този смисъл изследователят търси връзка между художествената продукция и социалната актуалност, връзка, информираща ни за съответното произведение или за разглежданото явление. Ще отбележа, че изнесените данни свидетелстват за удовлетворяваща прецизност и за впечатляващата начетеност на автора. Общият подход намира своето тематично отрицание (или потвърждение) след глава 19, посветена на поемата „Молитва към Богородица“ от Димитър Кантакузин и стихотворението „Нощ“ на Яворов. Мисля, че след глава 19 есета на книгата (напомням: те са 31) е

³ Източно-западната схизма (разкол), позната и като Великата схизма, е институционално-политическо и духовно разделяне на християнската църква на два основни дяла – римокатолицизмът и източноправославие. Разколът между Рим и Константинопол бележи началото си през 1054 г.

Не на аборта (!) в „Плодовете зреят нощем“

„Плодовете зреят нощем“ е роман на Неда Антонова, спечелил тазгодишната национална награда „Христо Г. Данов“ в категория „Автор на българска художествена литература“. Решението на журито поражда много въпроси у мен. И макар текстът наистина да има своите художествени достойнства, темите, засегнати в него, според мен противоречат на съвременната действителност. Романът е един консервативен апел към жените да бъдат съпруги и да раждат деца, и намек, че това е единствената им роля. Подобно мислене изцяло противоречи на днешните разбирания за прогресивност, за равнопоставеност на половите или за женска права изобщо. Авторката се опитва да представи жената като фигура с една-единствена задача – да роди дете и да бъде майка. Всеки път, когато главната героиня не успява да изпълни призива си, тя губи себе си и дори не вижда смисъл да живее повече: „Нищо от това, което представлявах в момента, нямаше смисъл. Дишах – да, но какво от това... Виждах и различавах около себе си предмети, хора... Но всичко ми изглеждаше безсмислено“. Идеята за жената-като-майка изпълва целия роман, на моменти имплицитно, друг път толкова явно, че избожда очите на читателя. Независимо дали той ще избере да чете двете сюжетни линии паралелно, или първо да приключи с едната, и след това започне с другата, е невъзможно да не усети какви са посланията на текста. В „съвременната“ сюжетна линия, ако мога да я нарека така, героите са странни, действията им – нелогични, начинът им на живот – далеч от нормалния. Характерите са изградени основно от детски травми главно заради липсата на родители. Щастливите моменти се броят на пръсти и дори тогава не можем да сме сигурни, че това „щастие“ не е просто театралничене, както и самата героиня Радея го нарича на няколко пъти. Споменавайки името на героинята, не мога да не обърна внимание на имената

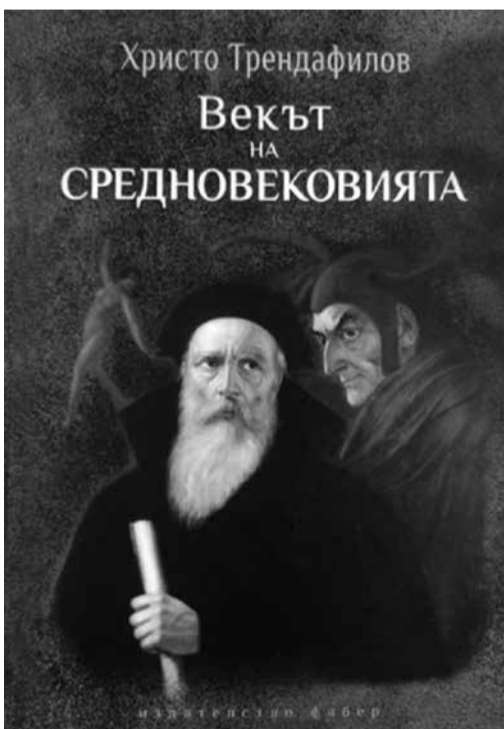

на двамата главни герои – Радея и Радион Браневи, „Като близнаци са... с еднакви имена...“. Взаимоотношенията между тях оставят читателя много объркан, но не могат да бъдат отречени приликите помежду им. Въпреки това според мен най-същественото отново е, че и в двете имена прозира идеята за раждането като задължение, особено при Радион, когото наричат Роду – ударението остава под въпрос. Освен че жената непременно трябва да забременее, е по-добре да го направи по естествен път. Едно от изреченията на задната корица гласи: „... как науката чрез метода „инвитро“ даде на човека онова, от което природата го е лишила – радостта на родителството...“. Изглежда, че авторката одобрява всеки вид зачеване, защото, в крайна сметка, най-съществен е резултатът. Но на моменти текстът се колебае по въпроса: „... мисля, че тук има нещо

неестествено.../ – Тя цялата тази работа е неестествена... Но важното е да се роди човек...“. В другата сюжетна линия, наречена „Безгомна душа търси тяло“ с автор Ахатопол, ни се разказва за Душата, която така усърдно се мъчи да слезе на земята и да изпълни дадената ѝ от Бога мисия. Почти всеки опит, уви, остава провален, и това е изцяло по вина на семейството, в което нероденото трябва да се появи. Представена ни е гледната точка на всяко абортирано дете, което никога не се гневи на майката, а винаги смирено, макар и с мъка, приема съдбата си и се връща на Небето. По този начин спечелва състраданието на читателя, който е склонен да обвини родителите за направения избор. Авторката намежда, че всяко подобно решение е погрешно и детето има право да се роди дори тога да е за сметка на неговото семейство и независимо от обстановката, в която ще попадне. Въпреки внушенията на книгата не мога да отрека, че е написана интересно и кара човек да иска да продължава да я чете, за да разбере как ще се развие историята на героите. На моменти има прекомерно графични описания, например всяка сцена, включваща аборт, но според мен това е напълно умишлен метод, който използва авторката, за да наблегне на греховността на акта още повече. Романът държи читателя на тръни през цялото време, за да завърши, за съжаление, с един блудкав и неиздържан смислов край, клонящ към хепиенд. Книгата има потенциал да бъде много повече от това, което всъщност е – консервативна пропаганда срещу аборта и правото на жената да има живот извън майчинската си роля. Нещо, струва ми се, твърде анахронично за 21. век. А след прочитане на последната страница мога единствено да съм щастлива, че книгата не е написана от млад автор.

НЕВЕНА МИЛЕВА

ПРИПИСКИ

е част от живота и не бива да се разглежда отделно. В действителност той показва, че е литератор по душа, а не просто литературен медиевист, старобългарист. За потвърждение ще приведа казаното от Трендафилов в последната глава на книгата, озаглавена „Метафори“. Той препоръчва ученият, „когато пише доклад за поредния симпозиум, да препрочита Вутимски, Ахматова, Монтале, Кавафис. Поезията оросява и пресъхналото върхновение, и неизбежната рутината на рационалната повтаряемост“ (с. 268). Агностик като мен едва ли би възприел от гледна точка на християнството творби на Г. Караславов, Камю, Кафка и Хемингуей. Но приемам предложената от изследователя перспектива на анализ и на светски произведения, защото тя се вписва в основната линия на книгата. Нещо повече, харесвам тези прочити заради тяхната аргументираност. Изданието цитира често, без да указва страницата. Това го прави уникално, но не му позволява да се конвертира в световното литературознание. А има с какво. Великотърновското издателство „Фабер“ изглежда си е спестило разноските за коректор. Има редица пропуснати пълни членове и задължителните интервали. С тези критични бележки завършвам своя отзив за тази забележителна книга.

СТОЯН АТАНАСОВ

Христо Трендафилов, „Векът на средновековието“, изд. „Фабер“, Велико Търново, 2015, 284 с.

трябвало да бъдат отделени, защото показват уменията на автора да анализира конкретни произведения и да извлича от тях по-общии идеи. Пък и коментарът на конкретни творби и явления показва нещо много важно – връзката на литературата с обществения живот. Трендафилов познава добре вътрешно присъщия на литературата (или иманентен) подход, който отстояваха структуралистите⁴, но не го прилага в своите коментари, защото е убеден, че литературата

⁴ Сред многобройните съставителства на Трендафилов ще спомена това на Роман Якобсон *Езикът на поезията*, София, изд. „Захарий Стоянов“, 2000, 461 с.

ЗАПОВЯДАЙТЕ!

Можете да си купите „Литературен вестник“ на хартия на следните места в София:

Книжарница „Нусим“
Книжарниците на Софийския университет в Ректората
„Български книжици“
Книжарницата на „София прес“, „Славянска“ №29
Книжарница на „Граф Игнатиев“ № 38
Книжарница „Гринуич“
Книжарницата на „Шейново“ №13
Книжарницата в подлез на „Плуска“
„Хеликон“ на пл. „Славейков“
„Хеликон“ на „Съборна“
Книжарницата във Френския културен институт на „Славейков“
Книжарница „Светофар“ в безистена на „Славейков“
Метростанцията на НДК, входа откъм пилоните
Подлеза на Орлов мост
Вестникарницата на тъгъла на ул. „Л. Каравелов“ и „Граф Игнатиев“

Хана Арент, „Мистично трезва“, прев. Мария Добревска, ИК „Критика и Хуманизъм“, С., 2025, 194 с., 27,38 лв. (14.00 €)

Родната публика вече е чела някои стихотворения на Хана Арент, които се появили на български в писмата ѝ до Мартин Хайдегер, но в този прекрасен том ще има възможност да се срещне с цялостния ѝ проект в сферата на поезията, събирана от архивите, дневниците и личната ѝ кореспонденция. След философските текстове, след кореспонденцията с Хайдегер, стиховете на Арент допълват представата за нея и помагат да схванем идеите на едно от най-знаковите имена във философията на XX век.

Ева Липска, „Гелдберг вариации“, прев. от полски Вера Деянова, изд. „Ерго“, С., 2025, 54 с., 18,00 лв. (9.20 €)

Кратката проза на една от големите съвременни не просто полски, а световни поетеси – Ева Липска, носи всички белези на запазената марка на нейния стил – интелектуалност, ироничност, езикови игри, рефлексии върху музиката, остра наблюдателност, роля на детайла, абсурдност... Важно завръщане и на едно от най-важните имена в превода у нас – Вера Деянова.

Рут Озеки, „Книга за формата и празнотата“, прев. от английски Надежда Розова, изд. „Кръг“, С., 2025, 564 с., 34,90 лв. (17.84 €)

Рут Озеки е американско-канадска писателка, филмова режисьорка и дзенбудистка свещеничка. В книгите си се фокусира върху теми като екологията, изграждането на човешката идентичност, връзката между технологиите и духовността. Най-известните ѝ романи са „Създания от време“ (издадена на български от „Милениум“, в превод на Надежда Розова), както и „Книга за формата и празнотата“ (2021), отличен с Женската награда за художествена литература през 2022 г.

Разговори в сегашно време

Бележки от 13-ия Софийски международен литературен фестивал

Да събереш на едно място Джанет Уинтърсън, Елизабет Костова, Итамар Виейра Жуниор, Иън Макгуайър, Мари Ндиай, Мария Сарагоса, Нога Албалах, Тодорис Гонис, Урсула Олсен, Фредерик Лъноар, Велина Минкова, Йоанна Елми и Рене Карабаш е нелека, но не и невъзможна задача. Не и за 13-ия Софийски международен литературен фестивал, който ни срещна с всички тях в НДК. Ако има нещо невъзможно, то е да обединиш всички тези имена около една тема – както лековерно си помисли авторът на тази статия, подкован със скромнен репортерски опит и доста нескромнен ентузиазъм. За късмет, събитията на и около фестивала сами подгрехиха пъзела.

Книгите ли се нуждаят от нас или ние от тях?

За да се превърнеш в голям автор, особено днес, трябва да си голям читател. Думите са на гръцкия автор Тодорис Гонис, според когото читателите върхават живот на „мъртвите книги в библиотеките“, а литературата продължава нишката на науката и случващото се по света.

Четенето се възпитава от детството, но в епохата на екранната зависимост идва и въпросът – как да привлечем нови читатели? Като им забраним да четат – идеята ни предлага испанската авторка Мария Сарагоса:

„Винаги казвам на учениците: „Не четете, защото трябва да го правите, а защото тези над вас не искат да го правите. Това е бунт. После учителите ми споделят: „Ами, аз не бях много съгласен с това, което каза, но то проработи, сега четат много повече, защото повярвах, че четенето е бунт“.

Ако тази образователна реформа ви се струва екзотична, друга вече е реалност и не, не говоря за религията, а за въвеждането на часове по съпричастност в училище. Тази скандинавска по рода си идея вече се прилага в детски градини и начални училища във Франция, разказа авторката Камий Лоранс:

„Малко е странно, аз съм от друго поколение, но при нас съпричастността не се учеше в училище, а вкъщи, възпитаваше се. Сега трябва да обясняваме на учениците да бъдат внимателни към другите, да не бъдат агресивни“.

Само да не се окаже че ключът към онова, което образователните системи не могат да постигнат с бюрокрацията, се крие... пак там, в литературата. А клише ли е жанрът? Според някои – да, поради което избягват да се ограничават в конкретна рамка. Други обаче превръщат социалните проблеми в жанрова литература – като уругвайската писателка Мерседес Росенде, чийто роман „Погрешната жена“ започва като разказ за пълнотата и социалните предрасъдъци и много бързо се превръща в криминална поредица:

„Това беше най-добрият начин за мен да се доближа до една тема, която може да изглежда прекалено феминистка, да я очертая така, че да не изглежда като лозунг. Да не бъде просто есе за дискриминацията срещу жените, чиито тела не изглеждат така, както обществото смята за приемливо“, сподели Росенде.

Литературата познава жанрове, но не и граници. Какво свързва София и аржентинската провинция Ентри Риос? Отговаря писателката Селва Алмада, пропътувала хиляди километри, за да се срещне с българската публика и превода на книгата си „Не е река“:

„Героите от романите ми преживяват насилие, любов, загуби, болка. Липсата на работа, дори миграция в рамките на една и съща страна, да напуснеш родното си място, за да отидеш да работиш другаде за по-добро бъдеще. Тези неща са общи за всички хора, независимо къде живеят и какъв език говорят“.

Властта на езика и властта срещу езика

Най-голямата битка в света винаги е била кой да говори, кой да пише, кой да диктува. И кой да реже езици – добавя бразилският автор Итамар Виейра Жуниор, чиито книги „Торто Арадо“ и „Да спасиш огъня“ засягат голямата травма от колониалното минало на страната му:

„Колонизаторите са имали навика да режат езици, но е интересно как дори без глас и език, човешкото съществуване е намирало начин да се бори за правата си. За мен писането е начин да отрече колонизацията и да деколонизира хората около себе си“, сподели той.

Мария Сарагоса изтъкна, че арогантността на цензорите често ги заслепява: „Мислят си че останалите са глупави. Все още ме впечатлява как с течение на времето цензурата намира нови начини да се промъкне. Очарователно е“.

Обществената безгласност пък беше тема и в разговора с италианската писателка Джулия Каминито, която смята, че нейното поколение е израснало без социален и политически диалог: „В спомените ми от юношеството с моите връстници никога не говорехме за това, което се случваше в света, а какво искаме да си купим, какво да гледаме по телевизията. Липсваше тази политическа и социална връзка, която по някакъв начин подхранва младежкото съзнание“.

Междувременно на крачка от НДК...

За да запазим политическата, социална (и логическа) връзка с предния абзац, няма как да не засегнем – надявам се да ми простите зле преведеното клише – слона в стаята, който тази година се появи на площада. Вълната от протести, обхванала България, не остана незабелязана от чуждестранните гости на фестивала. Като започнем от съседите...

„Както в Гърция, така и тук младите искат главите на баща си и на учителя си, метафорично казано. Не е съвсем без право. Аз също имам ученици и студенти и изобщо не съм против. Има само един малък проблем – ако го направят, ще се отворят едни празноти, които трябва да бъдат запълнени. Някога и ние сме били млади и не са ни подготвяли за тези трудности. Ние също невинаги подготвяме децата си, но аз вярвам, че те ще намерят начин да запълнят празнотите“, коментира Тодорис Гонис.

„Страшно объркахме света“ – Джанет Уинтърсън пък беше безпощадна към собственото си поколение. Тя определи периода след 1945 г. като „златната ера на Запада“, но и като експеримент, завършил катастрофално – и за планетата, и за хората.

„Много се зарадвах, когато видях млади хора тук, в България, да излизат по улиците с искания за промяна. Винаги съм мислила, че младите са единствената надежда, а това, което моето поколение може да направи, е да осъзнае грешките си, да ги приеме и да подкрепи младите. Знаете ли, не искам да умра в леглото си, искам да умра, борейки се на правилната страна. За мен това е правосъдието, свободата на мисълта, което се простира много отвъд свободата на словото“, посочи още тя.

И един бърз поглед отвъд океана: „Животът в криза е естествено състояние за нас, аржентинците, но дори и най-тежките кризи ни правят креативни, защото трябва да се научим как да се справяме с тях“, коментира Селва Алмада, чието интервю съвпадна с началото на големия протест на 10 декември. Въпреки това Мраморното фойе на НДК остана пълно до края и няма да е преувеличено твърдението, че за тази зимна българска вечер се чу на другия край на света, където в момента е лято.

Само няколко дни по-късно отново ни беше припомнено на какво е способно българското общество, когато е обединено – израелската писателка Нога Албалах представи „Сбокуване“ – книга, посветена на баща ѝ, роден в Чирпан и един от спасените български евреи:

„Когато им съобщили, че ще ги изпратят в концентрационни лагери, още същата нощ българите започнали да протестираат – цар Борис, патриархът, Димитър Пешев, учители, доктори. Това послание е вкоренено в мен, баща ми цял живот говореше за него и винаги когато искаше да излезе от Израел, да отиде в чужбина, идваше в България, никъде другаде“, разказа Албалах.

Изкуствен vs естествен интелект – кой ще нагделее?

Изкуственият интелект – този трайно настанал се в живота ни гост, неизменно беше сред акцентите и на тазгодишния фестивал. Политологът Иван Кръстев го определи като изключително силна технология, лишена от каквато и да е педагогическа амбиция.

Сн. Ива Руснакова

„Идеологиите на 20. век не харесват човека такъв, какъвто е, но го харесват такъв, какъвто може да бъде. За разлика от тях, изкуственият интелект функционира като пазарен продукт и на принципа „консуматорът е винаги прав“ – тоест не иска да се променяте по никакъв начин. Ако сте сериен убиец – изкуственият интелект ще ви разбере“.

Тук според Кръстев се крие и голямата опасност – технологията прави човечеството много по-способно, но същевременно засища страха на отделния човек, че е много по-слаб и може да бъде изместен.

Украинката Елена Костюкович, превела Умберто Еко на руски, не се чувства заплашена от изкуствения интелект и си спомня за безсънните нощи, в които упорито е вършила нещо, което „и една машина може да направи“:

„Човешкият мозък внася иронията, преценката, чувствата: все неща, които са далечни за ChatGPT. Според вас превеждането на Умберто Еко съчетава ли се добре с идеята за революцията? Не, нали? Машината не може да направи сравнение между две толкова далечни неща, но аз мога“.

А че преводачите все още са незаобикоими, стана ясно и на срещата с Елизабет Костова и Анджеа Родел – две чужденки, посветили живота си на българското слово, което си остава все така неувоено от алгоритмите.

За смелостта да твориш и да се провалиш

„Когато измислих идеята, първо не бях сигурен, че мога да напиша такъв роман, че съм такъв писател. Трябваше да превъзможна собствените си съмнения и когато я написах, бях много притеснен как ще я възприемат хората, дали ще им е интересна“ – това признание на Иън Макгуайър пред българската публика се отнася за най-популярната му книга – „Северните води“. А Мерседес Росенде, публикувала първия си роман на 51, е била обречена на неуспех от редакторката си, защото „издателствата искат млади хора“: „Никога не съм си представяла че през декември 2025 г. ще бъда в София и ще говоря пред всички вас“, коментира писателката.

Ключово е човек да бъде свободен да се провали, особено когато твори, напомнят ни Рене Карабаш, Велина Минкова, Йоанна Елми и Момчил Миланов. Защото е човешко да се страхуваш от провалите, от бъдещето и от това какво наследство ще оставиш след себе си. Все пак се осмелявам да попитам – има ли някакво значение какво мислят останалите за нас? Категорично не, отговаря Джанет Уинтърсън:

„Могат да се опитват да те убият и отново да се съживяваш като вампирите. Накрая, когато видят, че не могат да те довършат, те превръщат в национално съкровище. Затова се обръщам към всички – правете каквото правите във вашия малък или голям свят. Не знаете кого ще докоснете, до кого ще достигнете“.

В очакване на продължението...

Противно на суеверията, 13-ата година на Софийския международен литературен фестивал не беше фатална, а показа, че диалог може да има и в двора, и по улиците. Разбира се, нищо от това нямаше да бъде възможно без армията от организатори, издатели, преводачи, модератори, доброволци. И разбира се, без българската публика, която въпреки ежедневните стресени показания, че все още чете, слуша и иска да участва на световната литературна сцена.

Разговор с Людмила Спасова

Как се роди идеята за създаването на групата „Споделяй какво четеш!“?

Моята мечта беше да иницирам група, в която всеки да може да изрази мнението си без страх да бъде обидан, критикуван, атакуван лично на базата на неща, които нямат никакво отношение към обсъжданите книги, като профилна снимка, възраст, пол, професия и др. За да съществува активна група от съмишленици, основата е уважението към другия като към човешка личност и към мнението му. В повечето Фейсбук форуми именно уважението и възпитаното общуване ми се струваха най-дефицитни. Затова и когато изработих първите правила на читателски клуб „Споделяй какво четеш!“, в тях на първо място беше *уважението*, а и до ден днешен е така. Другата ключова дума е „споделянето“. То е много личен акт и предполага голямо доверие, затова може да стане само в атмосфера на взаимно зачитане. Много ми се искаше да иницирам дискусии, доминиран от взаимно уважение и като резултат усещане за доверие, така че да се осъществява непринудено споделяне на мнения: отзиви, препоръки, критики, а също и на книги между приятели, ако такава нужда изникне от само себе си. Друга важна за мен цел беше да се реализира напълно независим форум, където да се публикува неконюнктурно мнение за книги. Не съм работила и не работя в издателство, изкарвам прехраната си по друг начин и затова съм чужда на реклама или критика, продиктувана от лични интереси. Никога не съм искала да промотирам себе си, а единствено да допринасям за каузата да се четат повече и по възможност по-качествена литература. Администрирането на независима читателска група е труден процес, който изисква много време, усилия и любов към литературата и хората. Когато гадена дейност се извършва *pro bono* без никакви лични мотиви и очаквания, смятам, че може да допринесе реална полза. В началото си признавам, че очаквах единствено уважение за тази си дейност, но бързо проумях, че нямам право и на такова очакване, тъй като изборът групата да е некоммерсиална е изцяло моя отговорност. Много съм щастлива, че и другите администратори споделят тази идея за „социална благотворителност“ и екипът ни е толкова сплотен! Не сме спечелили нито един лев от тази група, нито пък престиж, но най-важните неща в живота според мен нямат нищо общо с егото или материалното благополучие. Вярвам, че доброто винаги ражда добро.

Селектирате ли мненията? Изобщо каква е функцията на администратора на подобна група? На какви критерии трябва да отговаря един текст, за да го публикувате?

Не го правим. С много редки изключения постовете при нас не се одобряват или коригират от администратор. Според правилата на клуба над снимка на книга/и, като снимката е по избор, трябва да се изпише заглавието и името на автора с кратко мнение или отзив, по преценка на постващия. Това е наложително, защото при нас има незряци, които разчитат на озвучаващи програми, а те могат да озвучават само текст, не снимки, а също и за да бъдат постовете достъпни за търсачката. Случва се някои от тях да не са написани на особено грамотен български, но не се намесваме с корекции. Обикновено някой тактично посочва на авторите на такива постове грешките и те си ги поправят. Тоест не сме поставили критерии, на които даден текст да отговори. Някои читатели могат да пишат аргументирани и стилово добре оформени текстове, други изразяват мнение в няколко изречения. Това е техен избор, в който като екип ние считаме, че нямаме право да се намесваме.

Ролята на администратора в онлайн читателските общества е ключова. Тук е мястото да благодарим на всички администратори на „Споделяй какво четеш!“, защото един човек не би могъл да модерират голяма група, физически е невъзможно. Администраторът одобрява новите членове и следи за това да се спазва добрият тон, тоест правилата на групата. Ако има отклонения от него, администраторът напомня за правилата, но става ли дума за прекалено груб, нецензурен език, направо изтрива съответните коментари. За съжаление, случвало се е в разгара на емоции членове на клуба да обидят администратор, защото не разбират, че той е **длъжен** да се намесва и да възстанови културния диалог. Бъркат го с обикновен член на групата, който им диктува някакви ограничения. Клубът ни има прости и лесно разбираеми правила, а без правила няма как каквато и да било група, формална или неформална, изобщо да съществува. Когато емоциите се уталожат, някои членове на групата, попрекалили в речта си, се извиняват на администратора, защото разбират, че неговата роля е да помага, не да наставява или да раздава морал. Не винаги срещаме такова разбиране, защото за някои хора по принцип е по-трудно да общуват в група.

При силно изразената тенденция в България да се четат все по-малко, приветствам постове и за книги, които нямат изразена литературна стойност. По-добре е да се четат, отколкото изобщо да не се четат. За всички постове си има публика, която проявява желание да обсъди определено четиво.

Какво отличава подобно обединение на хора, които обичат да четат, от една медия с фокус литературната критика?

Разликите са доста големи. Повечето членове на клуба не са литературни критици и нямат претенциите да

създават текстове, отговарящи на високите критерии на литературната критика. Голямата част от постовете са впечатления, често силно субективни мнения, но не липсват и задълбочено написани отзиви, ревьюта, а понякога и рецензии или статии с познания за литературен анализ и литературата като цяло. Но в голямата си част те нямат за цел да предлагат академични текстове, които понякога представляват предизвикателство за обикновения читател, особено от езикова гледна точка.

Групи като „Споделяй какво четеш!“ дават възможност издатели, писатели, а понякога и преводачи да получат обратна връзка, да се ориентират как дадени произведения, издадени на български и не само, се възприемат от читателската публика и да преценят как да селектират бъдещи заглавия на нашия читателски пазар.

Има ли читатели, които са публикували по-редовно мнения в групата и след това са се насочили към професионално занимание с критика?

Има читатели, които са споделяли свои текстове в групата, а след това са публикували рецензии, а също и свои преводи в „Литературен вестник“ и други форуми. Много от тях водят свои блогове и проявяват системен интерес към литературата. Случаят с „Литературни разговори с Антония Апостолова“ е по-различен, тъй като тя беше така любезна да споделя своите статии в групата ни, но не мисля, че групата е оформила интереса ѝ към литературната критика, по-скоро текстовете ѝ направиха литературната критика или „литературната журналистика“, както тя предпочиташе да нарича текстовете си, по-гостеприимна за обикновения читател.

Окуражаваме повече хора да пишат отзиви, когато виждаме, че имат заложби, но не го осъзнават или пък се притесняват. Някои читатели смятат, че понеже не са филолози, не могат да се изразяват достатъчно добре, но всъщност колкото повече човек пише, обикновено толкова по-добре се получава. Писането на отзиви подпомага осмислянето на текстовете, а и задълбочава знанията, защото понякога изисква изследване на историческия контекст или биографията на автора или пък литературно течение, към което определена книга може да принадлежи. С две думи, съществува един самообразоващ фактор, който не бива да се пренебрегва.

Преодоляхте ли фазата, в която не се чуваха отрицателни мнения за книги? Не рискуваме ли сега обаче да превърнем критиката в хейт?

Не смятам, че сме я преодолели или поне моят опит не показва такава тенденция. Разбира се, различните издателства не реагират еднакво на критика. Някои са все още много чувствителни, приемат отрицателните мнения лично, търсят обяснения за нея в междуличностни конфликти и недобронамереност, каквито в повечето случаи отсъстват. Други предпочитат да не реагират, а да четат внимателно какво читателите коментират, защото се случва за една и съща книга да има напълно противоположни мнения. Смятам, че вторият подход е много конструктивен и попада на читателите, които споделят, за да бъдат чути, да изразят мнението си, не да уреждат някакви лични сметки, нещо, за което една читателска група е абсолютно неподходяща.

Мисля, че хейтът се разпознава много лесно, при него винаги има силно лично отношение. Живеем в малка страна, повечето от нас дори се познават или познават някого, който ни познава. Ако отрицателна критика представлява „хейт“ или пък обратното, определен пост има за цел похвала към приятел, това лесно се вижда.

Издателствата, които се смятат за недосегаеми и реагират не особено въздържано на критика към книгите си, само губят от това. Никои не би следвало да мисли, че има право да поучава читателите дали да харесват или не публикувана от тях творба. От бизнес гледна точка книгата е търговски продукт и всяко издателство желае да го продаде, така че мога да разбера недоволството от негативна критика. Как обаче определена книга ще се продава зависи от множество разнообразни фактори и е трудно да проследим по какъв начин изразяваните в нашата група мнения реално влияят върху продажбите. Ето защо пресилените реакции са напълно излишни.

А и аз действително смятам, че няма лоша реклама. Читателите често считат, че ако около една книга се шуми, може би си заслужава да бъде прочетена. Не раздаваме присъди, а изразяваме своето мнение и колкото по-свободно и без вътрешна цензура успяваме да го изречем, толкова сме по-полезни. Ако членовете на групата са убедени, че сме независими, са склонни да споделят непредубедено мнение. В противен случай биха се въздържали. Отзиви, написани от приятели и доброжелатели на дадени издателства, изпълнени единствено с пресилени похвали, лесно биват разпознавани от читателите и не получават особено внимание. Искреността определено печели читател.

„Споделяй какво четеш!“ е читателски клуб, а не писателски. Без издатели няма да има и читатели, но все пак ние желаем да сме честни към читателите, да ги ориентиране, доколкото ни е по силите на всички като общност, в морето от издавани книги и затова споделяме нюансирани свои впечатления, не хвалим безрезервно, за да не се обиди някой. Това може да гразни някои издатели, но не бива никога да се забравя, че основната ни цел е да помагаме на читателите.

В тази връзка сме изключително щастливи, ако успеем да обърнем внимание на недостатъчно оценени книги с високи качества и да помогнем повече хора да ги прочетат и да им се насладят.

Смятам, че в „Споделяй какво четеш!“ няма отрицателна критика, която да представлява хейт.

Има ли много обидени автори от публикации при вас? Случва ли се да ви държат сметка за някакви отзиви за техни книги? И обратното, получавали ли сте благодарности от писатели за конкретни рецензии?

Тъй като искам групата ни да остане все така независима, колкото и невероятно да звучи, избягвам да се сблизявам с писатели. По природа съм състрадателна и ако узная, че отзив написан от мен, е наранил някого, първото, което бих направила, е да му се извиня. Представям си как, ако една рожба, излязла от дълбините на съществуването им, каквато е литературната творба, е сериозно критикувана, младите пишещи се чувстват неочаквано или може би фрустрирани. Ако обаче реценцията на литературни творби се основаваше на състраданието, никога нямаше да съществува конструктивна критика. Тя трябва преди всичко да е максимално обективна, което е напълно възможно. Не споделям модерното напоследък виждане, че възприемането на литературата е изцяло субективно. Ако беше така, литературната наука би била невъзможна и дори и идеята за литературна критика би била абсурдна. Разговорът за литература би бил сведен до размяна на мнения без никаква реална основа кое е добра литература и кое е ерзац. Читателите обикновено споделят негативни мнения за книги, когато има силно разминаване между анонсацията за тях или засилената медийна реклама, и реалните качества на книгата. Понякога се среща дори жанрово несъответствие, тоест книга, която по същество е примерно чиклит -женска литература, да се представя като висока литература и др. Дебютни романи, с всички несвършенства на дебюта, понякога биват шумно промотирани като зрели и прощителни произведения. Смятам, че такъв подход създава у младите хора, желаещи да творят литература, нереалистични очаквания, завишено самочувствие, което може да се отрази особено зле върху бъдещото им развитие в това поприще.

Ще се повтаря, но имам наблюдения в това, че когато мненията за дадена книга се поляризират, често се поражда засилен интерес към нея. Затова смятам, че обосновамата критика е полезна и от тази гледна точка.

Нямам информация дали някои автори в последно време са обидени от постове при нас. Доколкото ми е известно, никой автор не държи сметка на администраторите за неблагоприятни отзиви за техни книги. В далечното минало имаше такива случаи, но се надявам, че времето за подобни реакции отмина, тъй като станала ясно, че те само уронват престижа на съответните писатели.

Конкретно изразени благодарности за определени положителни рецензии сме получавали от автори, които ги споделят на стените си. За нас това означава много.

Вие самата какви книги предпочитате?

Харесвам дълбоки и многопластови книги със силно послание, които третираат нашата човешка участ с емпатия и проникновение. Не са ми по вкуса маниерно написани книги без дълбока идея и силно комерсиална или политически коректна ориентация.

Кажете няколко заглавия, които в момента са на пазара и според вас незаслужено са подминати.

Последната такава книга, която прочетох, е „**Не е река**“ от Селва Алмага на издателство „Аквариус“. Този вид пестеливо писане винаги ме е привличало, особено ако зад него стоят множество възможни интерпретации. Мисля, че творбата заслужава много повече внимание и се надявам да го получи. Бях силно впечатлена и от книгите на Барбара Кингсолвър. „**Евангелие на отровното гърво**“, издателство „Вакон“, е изключителен роман за тиранията и потисничеството в различните им форми – колониално, религиозно-сектантско, расистко, социално и на основа пол. Струва ми се, че романът мина доста незабелязано за повечето читатели. Друга такава книга в последно време е „**Градината на вечерните мъгли**“ от Тан Туан Ен на издателство „Лабиринт“. Не бях попадала скоро на толкова изцяло написан роман, пропит от източна естетика и философия, който разглежда вината и прощката, свободата и несвободата, а също природата на времето и паметта, паметта, която може да приеме и формата на забрава.

Разговора води АМЕЛИЯ ЛИЧЕВА

„Велика“ на Тони Макнамара в Малък градски театър „Зад канала“

„Велика“

от Тони Макнамара

Превод Любов Костова; режисура Стайко Мурджев;
сценография и костюми Никола Налбантов; музика
Петър Дундаков; хореография Ангелина Гаврилова-
Тодорова.

Участват: Весела Бабинова, Богдан Бухалов, Свежен
Младенов, Александър Карасански, Христина Джурова,
Стоян Младенов, Каталин Старейшинска, Леонид Йовчиев,
Георги Кацарски, Александър Кендеров.
Премиера 31 октомври 2025 г. Малък градски театър
„Зад канала“.

В края на месец октомври на току-що отминалата
2025 г. в Малък градски театър „Зад канала“ се състоя
премиерата на „Велика“ – провокативно заглавие от
съвременния австралийски драматург Тони Макнамара.
Сюжетът на пиесата проследява пристигането на
младата и идеалистично настроена немска принцеса
Екатерина в Русия и последващите семейни отношения
с руския император Петър III. Написана през 2008 г.
пиесата се отличава с динамичен диалог, пиперлив и
остър език и ярко открояваща се сатира. Макнамара

преди всичко
разглежда темата
за властта, без да
цели абсолютно
досотверно
представяне и
изграждане на
историческа
действителност
както в
отношенията
между
персонажите, така
и в събитията
от XVIII в. През
2020 г. стрийминг
платформата
„Нилу“ реализира
сериал по сюжета
на Макнамара,
който печели
многократно
отличия и получава
седем номинации
за наградите
„Еми“. С нелепата
задача да създаде
сценичен разказ по
пиесата се заема

режисьорът Стайко Мурджев.

Текстът на Макнамара се отличава с няколко
закономерности, които не могат да бъдат пренебрегнати
в сценичната му интерпретация. Преди всичко
драматургът създава история, която прави дисекция
на човек, придобил безгранична власт, на човек, в чийто
разум зрее идеята, че може да притежава всичко.
Изгражда абсурдна анахронична действителност –
исторически личности, позиционирани в епохата си, но с
поведение по-скоро характерно за нашата съвременност,
изразено през остър и вулгарен език, от което се поражда
и крайно сатиричният елемент на текста. И не на
последно място, като ядро на тази сложна конструкция
Макнамара използва перипетиите и измененията,
през които се налага да премине главният персонаж –
Екатерина Велика, чието психологическо и емоционално
пречупване са основната линия и основният конфликт на
текста.

В привидно имперското общество, в което пристига
Екатерина, царя хаос, безпорядък на лицемерието
и безпардонното детинско поведение на Петър. В
първо действие на пиесата шокът на Екатерина е
заразителен. Това е моментът, в който отвращението
на немската принцеса от ситуацията и поведението
на Петър расте безгранично. В тази си част пиесата

Сцена от спектакля

Весела Бабинова (Екатерина) във „Велика“ от Тони Макнамара,
режисьор Стайко Мурджев; сценография и костюми Никола
Налбантов, Малък градски театър „Зад канала“, 2025

Петър да изглежда не като нормален в лудостта си, а
като наивен идиот. Силата на този текст се изразява
в споменатото вече разминаване между нормите на
дантелата и корсета и хлапашкия нрав на теза уж
аристократи. Във „Велика“ екипът се справя чудесно
със задачата си да изкриви до крайност поведението
на властимащите, но липсва сериозността, в която
това поведение да убисне и да породи смях. За момент
такова счупване на образа се наблюдава при влюбената
в Лео Екатерина, изпълняван от актьора Александър
Кендеров. Тогава тя забравя за пъкления си план, а по-
късно, във второ действие, за мнута се освобождава и
от лудостта си. Но най-близко до успешното разминаване
с поведението на дворцовите персонажи е изпълнението
на актрисата Каталин Старейшинска в ролята на
Маршал. Остроумната придворна дама Каталин
пресъздава с характерното поведение на изграден от
желязно спокойствие сериен убиец. Равен тон, поведение
лишено от резки жестове и емоционални проявления.
Така построен образът ѝ и поставен до изблиците
на Екатерина създава характерна комичност на
отношенията помежду им, а и на цялостната нелепост в
дворцовия елит. Отличаващо се изпълнение.
Използваният в пиесата съвременен език и комуникация
между персонажите звучат крайно дори според
днешните разбираня за норми на възпитанието. Въпреки
това работят в посока на темата. Този подходът на
осъвременяване, заложен от драматурга, е наложителен
по-скоро в поведението, езика и отношенията между
персонажите, отколкото в средата и костюмите им,
които са техен контраст. Колкото по-категорично
е противоречието между представата за изисканост
на епохата и лековатото, цинично поведение на
персонажите, толкова по-ясно и отчетливо ще звънне
сатиричността на ситуацията, в която те попадат.
Работата по сценичната среда на Никола Налбантов
създава усещане за помпозна дворцова атмосфера, но
намигането за съвременност през костюма и смесването
на съвременни маратонки и анцузи, стилно украсени
с орнаменти, по-скоро работи в посока не да изгради
и подчертае споменатата сатиричност, а да олекоти
сериозността, с която персонажите се възприемат като
елит, създавайки множество въпроси по отношение на
тяхното поведение.

„Велика“ на Стайко Мурджев представя актрисата
Весела Бабинова в различна светлина. Представлението
е смел опит да се осмее един от най-сладките човешки
пороци, но не успява да изведе в завършена крайност
сатиричната линия от пиесата на Тони Макнамара.
В опита си да увеличи усещането за нелепост, Стайко
Мурджев не се опитва да прикрие непристойното
поведение на персонажите, чиято нелепа проява по-късно
да е повод за смях, а допълнително увеличава усещането
за несъстоятелност в позициите, които заемат. Така
се достига до ефекта на смешното, но не в крайността и
смисъла, които позволява пиесата.

е жестока в крайните си проявления на цинизъм и
абсурд. Изключително трудната сценична задача тук
е постигането на уродлив хаос, който се оценява и
преглежда с насмешка и лека ръка в двора на имперка
Русия. Нещо, което Екатерина наблюдава с изумление.
Във втората част на текста сатиричната категорично
заема пръвостепенно място, а Екатерина е заразена с
уродливостта на Петър. Въпреки отвращението си,
заемайки властта, тя постепенно се превръща в копие
на покойния си съпруг и това е основният мотив,
благодарение на който на повърхността над жестоката
безпардонност може да изплува сатиричността на
пиесата.

Представлението на Стайко Мурджев разглежда като
основна тема властта и последиците от опиянението,
когато я имаш. В ролята на Екатерина Велика е
актрисата Весела Бабинова, а Петър е изпълняван
от актьора Богдан Бухалов. Втората част на
представлението е по-категорична и достоверна както
в актьорското изпълнение, така и в развитието на
заложената тема. Бабинова успява да достигне нелепата
лудост на властимащия човек. Изпълнението ѝ превръща
названието на персонажа ѝ Велика в абсолютно нелепо и
не на място употребено определение, което буди смях.
С вида си, с лекото си поведение, редувано с тонове на
серозност и заплахи, Бабинова овладява сатиричната
линия и жанр, но много трудно успява да задържи този
резултат. Сякаш неколкото пъти се достига идеята за
сатиричност, но екипът не успява да я овладее и съхрани.
Подобно нещо наблюдаваме и в първата част на
представлението. Изпълнението на Богдан Бухалов
е изкривено до крайност с цел да демонстрира онази
присъща нелепост на Петър, но липсва елементът на
противопоставяне, до който така изграден образът на

Четенето като противоотрова

Разговор с Елизабет Костова

Един от гостите на Софийския международен литературен фестивал през декември 2025 г. беше писателката и създателка на едноименната фондация Елизабет Костова. Специално за АВ с нея разговаря Гергана Гълъбова.

Часове преди масовия протест на 10 декември разговарях с писателката Елизабет Костова – автор на световния бестселър „Историкът“ и основател на фондация „Елизабет Костова“, която вече две десетилетия подкрепя българската литература и преводаческа общност. Костова споделя спомени от протестите през 1989 г., разсъждава върху смисъла на гражданската активност днес, върху ролята на социалните мрежи, превода и литературата като форма на свобода. Говорим и за променящото се лице на изкуствения интелект и защо човешкият опит остава в сърцевината на всяко творчество – независимо от времето и технологиите (Г.Г.)

Искам да започна с нещо, което е много актуално. Не знам дали вече сте видели, но в момента в България има масови протести. Вие сте били тук по време на протестите през 1989 г. И се чудя как бихте сравнили енергията тогава и сега? Какво мислите за цялата ситуация?

Благодаря ви, че ме попитахте за това. За мен беше много силно преживяване да бъда тук през ноември 1989 г. и да присъствам на първата голяма публична демонстрация. Трудно ми е да опиша усещането, защото сега хората са свикнали да протестират открито и свободно. Беше невероятно преживяване. Не беше нещо, което очаквах. Не беше нещо, което повечето хора очакваха. Стана много бързо, както знаете, веднага след падането на Берлинската стена, което също беше доста внезапно. И така, в много отношения атмосферата е доста различна, защото сега сме свикнали със свободата на словото в публичното пространство.

Тогава имаше усещане, че не знаем какво ще се случи. Ще арестуват ли всички? Имаше и невероятно възбуда, вълна, която не можеше да бъде спряна. Разбира се, имаше и речи. Това беше едно от най-впечатляващите преживявания в живота ми. А аз бях страничен наблюдател. За хората, които го преживяха тук, то беше, разбира се, сто пъти по-значимо. Хората бяха едновременно много обнадеждени и неспокойни. Имаше възбуда. Имаше и малко естествен страх.

Познавах хора, които не отидоха, и много хора, които отидоха... видях много хора, които може би не са имали намерение да отидат, но бяха някак въвлечени. Разбира се, не мога да претендирам, че разбирам политиката на груга страна или че имам истинско усещане за нея. Но имам дълбоко чувство за политиката в моята собствена страна. И ние също имаме протести. И се надявам, че те ще стават все по-големи. Наистина се нуждаем от това. Тази сутрин си мислех, че в крайна сметка най-важното за хората е да вярват, че имат права и да ги изискват и защитават. За съжаление, в историята винаги има сили, които се опитват да се възползват от отнемането на човешките права. В крайна сметка това обикновено се прави със сила или със заплахи. И само достатъчно хора, които заедно вярват, че правото е на тяхна страна, могат да променят ситуацията. Така че мисля, че в даден момент става необходимо хората да протестират срещу загубата на правата си или срещу концентрацията на богатство и власт в ръцете на малцина, което по дефиниция отнема правата на хората.

Сценарият често е сходен. Обикновено някой бива обвинен, като се казва, че отнема работни места от хората или просперитета. И тази група бива нарочена. Такъв беше сценарият на нацистите в Германия. Това е сценарият, който се използва в САЩ в момента. И сега имаме ситуация на планетата, в която, както знаете, има най-голямото и най-силно натрупване на богатство в ръцете на най-малко хора, с най-голямо отрицателно въздействие върху планетата, върху нашия естествен свят, и всичко това е едно цяло, и ние наистина виждаме това сега, и мисля, че е изключително важно хората да кажат „не“, и много хора да кажат „не“ едновременно, защото това е единственият начин да се обърне тази тенденция.

През последните години чухме много за фалшивите новини и за социалните мрежи, които са на преден план в това отношение. Но сега има промяна в нагласите и всъщност мисля, че и в САЩ, и в България социални мрежи в един или друг момент се използват за разпространяване на истини, които не биват излъчвани в традиционните медии.

Да, социалните мрежи определено са нож с две остриета. Знаете, те се използват и за разпространяване на невероятни лъжи. И това е много рисковано, защото със социалните мрежи имаме склонност да търсим това, което искаме да чуем, или да следваме това, в което вече вярваме. Но съм напълно съгласна с вас. Това е и средство за хората на място да записват реалните неща, които се случват. И със сигурност не е случайно, че Китай толкова

дълго и толкова строго ограничава социалните мрежи. Това не се получава напълно. Вероятно никога няма да се получи напълно. Но китайското правителство знае, че ако достатъчно хора имат мобилни телефони и записват достатъчно арести или несправедливости, то няма да има консолидацията на властта. Така че, да, съгласна съм. Това може да бъде наистина мощен инструмент.

През изминалата година посетих няколко литературни фестивала и почти всеки път, когато имаше писател от Централна или Източна Европа, се говореше за това как литературата от този регион се превежда все повече и повече. Вие говорихте за тази тенденция още през 2017 г., когато бяхте тук за предишната си книга. Дали сте забелязали засилен интерес към литературата от Централна и Източна Европа на пазара?

Да, мисля, че през последните 15 години тя наистина привлече вниманието, особено на англоезичния свят. И това е много вълнуващо. Искам да кажа, че е подобно на това, което се случи в англоезичния свят с латиноамериканската литература.

През 70-те и 80-те години, когато настъпи ренесанс на испанската литература, тя проби барьерата към английския език. Мисля, че нещо много подобно се случи с литературата от Източна и Централна Европа. Знаете, започна с чешката литература и полската поезия, а в много отношения и с руската поезия, в началото на 20. век. И после, разбира се, премина границите. Сега в САЩ чувам много, много повече читатели на американска и англоезична литература, които четат романи и разкази от Централна и Източна Европа. Наистина е вълнуващо да наблюдаваме тези ренесанси, и не само на английски, а и на италиански, немски, испански, френски и други световни езици. Не знам много за появата на тези литератури в Азия, но разбирам, че и там се случва същото. Така че, да, това е нещо прекрасно.

Нещо, за което разсъждавам напоследък и за което мисля, че може да имате интересна гледна точка, са преводите от английски на български. Англоезичният е най-големият пазар, от който превеждаме. Има най-много преводачи от английски на български. За съжаление, това често се отразява на заплащането, което пък води до влошаване на качеството на преводите, поне на някои от тях, особено ако трябва да бъдат направени много бързо, за да се наваксат световни премиери. Как мислите, че можем да се борим с това и да работим за по-справедливо заплащане на преводачите, но и как можем да популяризираме преводите от английски на български, когато толкова много хора знаят английски днес?

Чудесни въпроси. Първо, мисля, че историята на изкуството на превода в България е наистина очарователна. И както знаете, преводът се преподава много строго като дисциплина по време на комунизма. И както много аспекти на образованието, оттогава се опитва да намери своя път, своята основа. Едно от нещата, които наистина искаме да направим във фондация „Елизабет Костова“, беше да предоставим признание, поне някакво признание, за изкуството на литературния превод от английски, особено по отношение на съвременната сериозна литература, писана на английски, а не на вълните от комерсиални произведения. Така че стои и въпросът кои преводи привличат вниманието на публиката, както и с какво качество на превода са те. Ето защо създадохме наградата „Кръстан Дянков“, с която сигурно сте запознати. Правим това от почти 20 години.

Осъзнахме също, че за младите преводачи е много важно да получават напътствия от по-опитни преводачи и да работят съвместно, за да се учат. Затова от по-скоро, но мисля, че е от поне 11-12 години, стартираме преводачески ателиета през пролетта в София. Това са конкурентни възможности за преводачи, които са много сериозни в желанието си да подобрят качеството на работата си. Преводът на художествена литература изисква огромни познания и усещане за начина, по който литературата се съставя, създава, за езика, за възможностите на езика. И това е доста различно от бързото превеждане за собствено консумиране на информацията. Като цяло обаче преводът е трудно занимание, независимо дали говорим за художествен, специализиран или устен.

Но по целия свят преводачите не са достатъчно оценени. В САЩ едва наскоро издателите започнаха да поставят името на преводача на титулната страница на литературно произведение. Но сега това става стандарт в англоезичния свят. Виждам, че тук в България, във Франция, Италия името на преводача винаги се поставя на титулната страница. „Букър“ се печели от автора и от преводача, както беше случаят с Георги Господинов и Анджеа Родел.

Но винаги ще бъде трудно преводачите да изкарват прехраната си, защото това е много трудна, бавна работа,

Митко Новков, Елизабет Костова и Анджеа Родел на Софийския международен литературен фестивал

отнема много време, а и се отварят все повече въпроси за това как изкуственият интелект ще се отрази на професията.

Когато отворите статистика за това кои професии биха могли да бъдат изместени от изкуствен интелект, най-отгоре на списъка стоят писател и преводач. Като писател и преводач това ме засяга пряко, но някак ми се струва, че ние практикуващите знаем, че изкуственият интелект не може да ни замени. Какво мислите по този въпрос?

Напълно съм съгласна. От години изкуственият интелект често се използва за технически преводи. Той е много полезен в някои отношения, но наистина се съмнявам, че една машина, независимо колко т.нар. опит е натрупала от други текстове, може да възпроизведе фините нюанси и индивидуалността на писането и литературния превод. Напоследък много мисля по този въпрос, точно както и вие, по същите причини, защото и аз съм писателка, а хората постоянно питат писателите: „Страхувате ли се, че изкуственият интелект ще пише вашите книги?“. Ами, не, защото изкуственият интелект не е мен, така че не, не може да направи това. Може да пише други книги и хората може да ги харесват, а някои от тях може да са доста четими, но моите книги, не, това технически не е възможно. Но другото нещо, което осъзнах наскоро, и бих се интересувала да знам какво мислите по този въпрос, тъй като вие също сте преводач, е, че възходът на изкуствения интелект, струва ми се, подчертава факта, че писането и литературният превод са преживявания, индивидуални преживявания, индивидуални процеси. Може ли една машина, една програма, да има преживяване в смисъла, в който ние можем?

Когато превеждате произведение, към което изпитвате дълбоки чувства, предполагам, че имате дълбоко преживяване с него. И това преживяване не е продукт. То е процес. Изкуственият интелект никога не може да отнеме това. Но със сигурност може да попречи на способността на хората да си изкарват прехраната. И това е много тревожно.

Литературният превод, особено ако става дума за поезия, е творчески процес и е много личен, защото трябва да вземеш много решения. Всъщност литературният превод е поредица от решения. Всеки може да преведе едно произведение дума по дума. Но знаете, в думите има поредица от значения, различни нюанси. Когато превеждам, особено ако е от български на английски, се сблъсквам със страшно много казуси. Но ми харесва да търся дума в английския, която възможно най-близко да пресъздава нещо от българския – и обратно! И този процес е забавен, личен и специфичен, защото някои преводачи може да предпочитат друга дума. Но именно това е ценното – да има различни гледни точки в превода. Всеки би подходил различно към някоя архаична дума или нещо, натоварено с исторически слове, изречения и измислени дума и това е много ценно. Така че, да, не мисля, че изкуственият интелект може да вникне достатъчно надълбоко. Дори в някои области като психоанализата в българските преводи се използват много буквални преводи, което не ми харесва. И всеки път, когато разглеждаме текст в университета, се опитвам да измисля български речник на термините, защото ми се струва че губим от креативността, която авторите са вложили в текста, когато просто транслитерираме. Мисля, че опасността е не само машините да ни имитират, но и ние да започнем да имитираме машините. За мен противоотровата за това и нещото, което прави изкуството на превода дълбоко, е четенето. Да четем много, да четем задълбочено, да четем историята, да четем нашите съвременници. Четенето запълва кладенеца, от който можем да черпим. И когато не правим това, мисля, че обедняваме.

Иън Макгуайър за литературата, историята и човека днес

Иън Макгуайър е британски писател, публицист и преподавател – един от ярките съвременни гласове в англоезичната литература. Българските читатели го познават като автор на романите „Северните води“, включен през 2016 г. в дъглия списък на наградата „Букър“, и „Въздржателят“, който излезе на български език в началото на декември.

Повод за интервюто с писателя е гостуването му на Софийския международен литературен фестивал. С него разговаряме за бъдещите му проекти, защо 19. в. е толкова важен период за него, но и за човека днес и как литературата успява да свързва миналото с настоящето.

Какво означава да си писател днес?

Мисля, че всеки писател е различен, така че всеки пишеш вероятно има различни причини да го прави и различни интереси. Аз например мисля, че пиша от около 20-25 години. Това, което осъзнавам, е, че имам набор от интереси и въпроси и във всеки роман намирам малко по-нов начин да изследвам същите или подобни въпроси отново и отново, като се надявам да стигам по-надълбоко и да откривам нови елементи. Мисля, че означава вид работа, която продължава и никога не си отговаряш докрай на тези въпроси, а просто ги изследваш по различни начини.

Романите ви гледат към миналото, но въпреки това пишете от гледна точка на автор от 21. в., живеещ в бързо променящ се свят. Как литературата отразява тази нестабилност и резките промени на времето ни?

Когато пишеш исторически романи или романи, чието действие се развива в миналото, в известен смисъл пишеш и за настоящето. Така че романите винаги по някакъв начин гледат напред и назад и мисля, че има различни начини, по които романите говорят за настоящето. Например „Въздржателят“ е роман за политическото насилие, тероризма и национализма, така че се свързва доста директно с нещата, които се случват днес. Мисля, че романите са просто въпроси за човешката природа и морала, които продължават да бъдат актуални и ще продължават да бъдат актуални и в бъдеще. Това са проблеми и въпроси, които хората ще си задават във всеки исторически период. Какво означава да си добър? Как решаваме кое е достойно за възхищение и кое е ужасяващо и как преминаваме от едното към другото? Това са по-дълбоки екзистенциални въпроси, които за мен са актуални във всеки исторически период.

На Софийския международен литературен фестивал представяте два свои романа, чието действие се развива през 19. в. „Въздржателят“ е единият от тях, другият е „Северните води“. Какво Ви привлича към този исторически период?

Изпитвам голям интерес към 19. в. по няколко причини. Едната е, че според мен 19. в. е доста близък до нас в известен смисъл. Много от нещата, за които се тревожим или за които си мислим, намират своите корени през 19. в. Също така съм живял дълго време в Манчестър, Англия, който е град от 19. в. и е станал известен като място на индустриална революция. Животът в Манчестър в някакъв смисъл все още се усеща като в град от 19. в. Има много величествени сгради оттогава. Така че не ми се струва толкова далечен, а по-скоро доста близък. Освен това великата британска литература от 19. в. винаги е означавала много за мен. Мисля, че поради тези причини се чувствам доста комфортно в тази епоха. Докато пиша за нея, не ми се струва толкова странна или чужда.

И двата романа разглеждат конкретни теми. Сюжетът на „Северните води“ се развива на китоловен кораб, докато „Въздржателят“ ни отвежда в Манчестър през 60-те години на 19. в. и е за политическото насилие. Какво Ви провокира да пишете именно за тези теми?

И двата романа си имат минало. За „Въздржателят“ просто се натъкнах на история от Манчестър за трима мъже, които са публично обесени за убийството на полицаи през 1867 г. Те са членове на Фенианското братство, което представлява група революционери, искащи да отделят Ирландия от Британската империя и да я направят независима. Бях изненадан, когато разбрах това, защото просто не знаех за този малък факт от историята. Изглеждаше като един забравен момент от нея, но и като доста драматичен такъв, доста жестоко и вълнуващо е по някакъв начин, че всичко това се е случило. По онова време, през 60-те години на 19. в., във Великобритания е имало истински страх от бунт и революция, от това, че ирландските общности могат да въстанат. Така че това е един вълнуващ момент, който е бил забравен. Просто ми

Димитър Стоянович и Иън Макгуайър. Сн. Илиян Ружин

хареса идеята да го върна отново на преден план и да напиша роман по тази тема.

„Северните води“ има по-различна история. Всичко започна, когато обмислях да напиша друг роман, за Херман Мелвил, автора на „Моби Дик“. Правех проучвания за китолова и открих дневниците на Артър Конан Дойл, автора на историите за Шерлок Холмс. Това ме подтикна да напиша история за убийство, чието действие се развива на китоловен кораб през 19. в. Първоначално не исках да пиша този роман. Не ме интересуваше особено. Но после позволих на идеята да се задържи в съзнанието ми. Първата идея, която имах, като че ли нямаше да се получи, затова в крайна сметка си казах „Добре, ще се откажа от тази идея и ще започна да пиша друга книга за убиец на китоловен кораб“. И се оказа, че се разви много добре.

„Въздржателят“ е сякаш по-политически от „Северните води“, който е много по-психологически. Как Ви виждате разликата между двата романа като техен автор?

Има прилики и разлики между тях според мен. Една от приликите е, че и в двата случая в центъра на действието са двама мъже, които се борят или са в конфликт един с друг. Това създава вид структура и за двете истории. Кой от двамата мъже ще спечели? Какво ще се случи? В този смисъл те са подобни. И мисля, че си приличат и в смисъл, че в конфликтта има и известна философска нотка. Не става дума за това кой от двамата мъже ще спечели, а за това кой набор от идеи, които тези мъже представляват, ще победи. Така че има прилика в този смисъл. Но сте права, има и много разлики – големи разлики в действителност. За мен една от големите разлики е, че „Въздржателят“ се развива в града, в центъра на града, докато „Северните води“ се развива на север, в Арктика. И мисля, че пейзажът е много важен. В арктическият пейзаж има нещо странно и фактът, че това е толкова трудно място за оцеляването и съществуването на човек, създава голяма разлика в романа. Така че този роман е за оцеляването и в известен смисъл за борбата между човека и природата. А също и за идеята, ако отнемеш всички цивилизационни блага и удобства, какво остава.

„Въздржателят“ се случва в града, в Манчестър, където винаги има хора. Това е по-скоро роман, в който различни хора се изправят едни срещу други, не толкова човекът срещу природата. Когато си мисля за романа визуално, си представям „Северните води“ като нюанс на бялото, всичко в него е свързано с лед и сняг, докато „Въздржателят“ е черен, говорим за дим и сажди. И ако погледнете фотографии на Манчестър от 19. в., сградите са буквално черни, защото е имало толкова много дим и толкова много мръсотия, че изглеждат сякаш са изцяло направени от въглища или нещо подобно. В съзнанието ми стои този черно-бял контраст между книгите.

Как балансирате по-мрачните и насилствени елементи с психологическата дълбочина, докато пишете?

Предполагам, че се опитвам да проникна отвътре и да разбера психологията на всеки герой. И това включва и героите, които са жестоки или убиват. Злодейт в „Северните води“ Хенри Дракс е много плашеща фигура, нещо като чудовище, наистина жесток. Но мисля, че се опитвам да си представя какво би било да живееш с такъв начин на мислене и поведение. Надявам се, че това му придава психологическа дълбочина, за да не е просто някакъв

психопатичен насилник или убиец, а да разберем защо се държи по този начин.

Има някаква мисъл, някаква логика зад поведението му. Може да не ни хареса тази логика или да не сме съгласни с нея, но по някакъв начин тя има смисъл. Изхождайки чисто от личен интерес, той всъщност си мисли, че всички правят само това, което искат. Затова си мисли, че всеки е като него, което се надявам да не е вярно, но в някакъв смисъл това има логика. Ето така се опитвам да хуманизирам онези, които, дори да изглеждат мрачни, опасни и зли в някои отношения, искам също да бъдат хора.

На едно място в романа пишете: „Дракс изпитва удоволствие от задачата си, възбуда, гордост на професионалист. Смъртта, убеден е той, е нещо като съзидание, изграждане“. За съжаление, насилието и убийствата са разпространени и днес. Какво според Вас стои в основата на тази човешка жестокост?

Това е въпрос, който хората ще продължават да си задават и ще се чудят. Защо човешките същества са привлечени от насилието? Защо насилието изглежда като постоянен елемент във всяко човешко общество? Не мисля, че има отговор на този въпрос. Аз със сигурност нямам, но мисля, че е въпрос, който си заслужава да се обмисли и разгледа. По отношение на насилието и в двата романа едно от нещата, които исках да направя, беше да покажа, че винаги съществуват различни видове насилие едновременно. Във „Въздржателят“ има насилие от страна на терористите, но има и насилие от страна на държавата, правителството и полицията. В „Северните води“ има насилие от страна на Дракс, убиеца. Има и насилие от страна на китолова като практика, както и насилие от страна на Британската империя. Това, което се опитвах да направя и в двата романа, е да покажа, че насилието има различни форми и че хората изглежда одобряват или поне приемат някои видове насилие, докато други ги ужасяват. Мисля, че е интересно да се отбележи това и да се запитаме защо някои видове насилие са допустими, а други не.

Казвате нещо за „Северните води“, което може да се отнесе и за „Въздржателят“. Описвате романа като малък акт на спомняне. Защо сега имаме нужда от този акт на спомняне повече от всякога?

Мисля, че е важно. Когато погледна назад, тъй като написах и двата романа преди няколко години, а току-що завърших нов роман, който ще излезе през февруари, едно от нещата, които осъзнавам, е, че тези два романа и книгата, която току-що завърших, по някакъв начин са свързани с Британската империя. В „Северните води“ виждаме Съмнър, главния герой, в Индия, като хирург в армията по време на този изключително насилствен момент, когато индийските войски се бунтуват. Във „Въздржателят“ е Ирландия срещу Великобритания. Идеята за Ирландия, която се опитва да стане независима държава, е налице, а в новия роман също се разглежда колониализмът. Предполагам, че едно от нещата, които се опитвам да направя в романите си, е да възстановя част от историята на Британската империя, която често се забравя. Или поне мисля, че хората във Великобритания понякога предпочитат да не си спомнят тази история, защото е доста неудобна. Това не е особено героична история. В нея Великобритания често изглежда по-скоро като злодей, отколкото като герой. Така че в известен смисъл, ако книгите са актове на спомняне, то те са опити

да се запомни неудобната история, която много хора биха предпочели да забравят.

Какво научаваме за настоящето от тази неудобна история?

Според мен това, което научаваме, е, че във Великобритания се води непрекъснат дебат, спор, който стои все още нерешен. Става въпрос за това как се възприемаме като нация и как можем да включим разбирането за имперската британска история. Как можем да включим това като нещо, което ни е довело до настоящия момент?

Голяма част от бозатството, което Великобритания е натрупала по време на имперския период, все още е там, все още е в страната. Мисля, че оказва голямо влияние върху настоящето, както и върху дебатите за националната идентичност, които се водят по целия свят, в цяла Европа, но във Великобритания мисля, че има и усещане за това кой е британец. Кой може да се нарече британец? Как хората, дошли във Великобритания заради империята, се вписват в нашето усещане за това кои сме като страна? Така че тези дебати са все още много актуални и хората все още спорят по тях и днес.

Прег какви предизвикателства е изправен авторът на историческа литература?

Много различни предизвикателства. Мисля, че се различават от книга до книга. Всяка от тях има специфични предизвикателства. Едно от тях е как да постигнете баланс. Фактите за това, което наистина се е случило, и това, което знаете за случилото се, срещу вашето въображение, защото трябва да си измисляте и да си представяте неща. Каква е връзката между двете? Каква е връзката между историите, които си измисляте, героите, които създавате, и историческите факти? Кое от двете е по-важно? Въпросът е колко уважение трябва да проявите към историческите факти. Мисля, че различните романисти имат различно отношение към това. Някои нямат проблем да пренебрегват историческите факти, ако те не се вписват в това, което искат да направят, а други са много по-привързани към точността. Аз съм по-скоро от втория тип. Опитвам се да бъда възможно най-точен, да не променям нещата или да не изкривявам фактите, освен ако наистина не се налага. Така че по-голямата част от събитията в романа са

реалистични. Във всяка история обаче винаги има момент, в който трябва да промениш или да добавиш нещо. Но се опитвам да го правя колкото се може по-рядко. Това определено е едно от основните предизвикателства. А другото предизвикателство в действителност не е такова. По-скоро е външение. Има толкова много празнини в историческите хроники. Има толкова много неща, които не знаем. Като романист се заемаш с това, представяш си и попълваш празнините. Възможно е външността, както и предизвикателството да се опиташ да си представиш какво може да се е случило.

„Северните води“ и „Възгържателят“ са публикувани за първи път преди няколко години, но са преведени на български език едва тази. Как се е променил начинът, по който гледате на двете книги, за този период?

Интересно е. „Северните води“ е вторият ми роман. Първият беше много различен и не особено успешен. „Северните води“ беше много по-успешен от всичко останало, затова промени доста неща за мен. Когато го написах, не знаех как хората ще го възприемат и дали ще им хареса, или не. Когато погледна назад, ми се иска да кажа, че за мен като писател беше голяма промяна да имам книга, успешна колкото „Северните води“. Сега, с излизането на новия ми роман, ми се струва, че тези три книги някак се допълват. Всички са исторически романи. Всички носят сходно усещане. Доста външава са. Имат много силна сюжетна линия. Също така са доста фокусирани върху насилието, но в тях се проявяват и други, по-дълбоки теми. Затова мисля, че са свързани по някакъв начин. Имам чувството, че следващият ми роман ще бъде малко по-различен. Затова се чудя дали те не са нещо като трилогия в определен смисъл – отворена поредица романи, които разглеждат подобни въпроси и проблеми.

Предстои излизането на нов роман от Вас в началото на следващата година. Нека кажем в какъв период се развива и какви теми разглеждате с тази книга.

Новият роман се развива през 1766 г., малко след средата на 18. в. в района на днешна Северна Канада. Контекстът е търговията с кожи и компанията „Хъдсън Бей“, британска компания, контролираща търговията с кожи. Романът започва с появата на човек в търговския пост на „Хъдсън Бей“ с парче злато, който казва, че знае откъде е, а човекът, който управлява търговския пост, решава да изпрати

група хора на север, за да открият откъде е златото и да го донесат. За това е историята. Главно е история за пътуването на север и обратно. Това е приключенска книга, така че в този смисъл прилича на „Северните води“, но се надявам да има и по-дълбок смисъл.

Ако трябваше да напишете роман за света днес, как щяхте да подхотите?

Мисля, че щях да бъда много нервен. Причината да съм нервен за настоящия момент е, че това, което не получаваш в него, е празнина, в която да можеш да стъпиш. Днес няма пространства, които хората вече да не са окупирали. Настоящият момент е и толкова доминиран от технологиите. Би било много трудно да измисля как да ги включо, така че това ще са предизвикателствата според мен.

Аз пиша книги, в които няма телефони, да не говорим за интернет, затова мисля, че интернетът и технологиите, свързани с интернет, за мен биха били голямото предизвикателство как да напиша роман, който все пак да е за човешките същества и човешкия характер, но в същото време да позволява на този вид технологии да са част от всичко.

Започнахме разговора с това какво означава да си писател днес, но романите Ви разглеждат и това какво е да си човек. Четири книги по-късно как бихте отговорили на този въпрос – какво означава да си човек днес?

В известен смисъл това е въпрос, на който не мога да отговоря, защото на планетата има милиарди хора, а аз съм само един от тях. Какво означава да не си човек е може би друг начин да обърнем въпроса. Знаете, че около нас има всякакви прояви на нечовечност, всякакви видове отрицания. Предполагам, че да бъдеш човек, означава да приемеш, че и другите хора са също човещи. Мисля, че това е най-доброто, което мога да направя по отношение на дефиницията. Много от нещата, които се случват днес, по-тъмните страни на световната политика, предполагат, че не всички са напълно човещи. Човечността е нещо като йерархия, в която някои хора са повече хора от други. Така че може би да бъдеш човек, означава да приемеш равноправната човечност на другите хора.

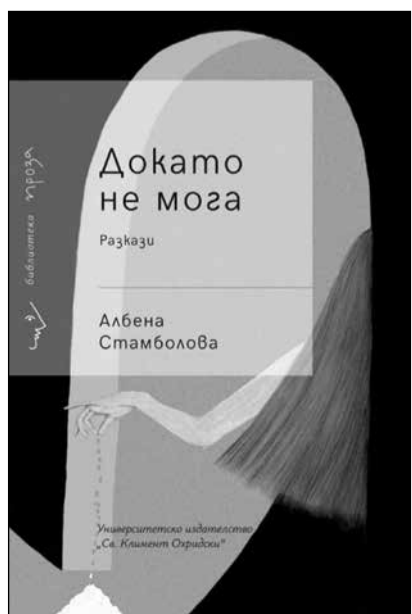
Разговора води ВЯРА НИКОЛОВА

Присвояването на живота

Книгите често дълго отлежават по лавиците – особено по лавиците на онези, които си служат с тях като нещо повече от удоволствие в някой слънчев или пък много мрачен следобед. В моя случай аз се сдобих с „Докато не мога“ веднага след нейното излизане, тъй като предполагам, че Албена Стамболова я е написала красиво. Оставих я на нощното си шкафче да чака ред, време, настроение, побутвана от други книги, чаши, понякога витамини и въобще всички онези неща, които успяват някак си да се натрупат около метафизичното пространство на леглото. И така около месец по-късно, по средата на една жужаща и претърпана седмица, реших да разгърна охратеното тяло, което ме погъна, прати ме в особена география на мазета и тавани, объркани карти и пътища, които не водят там, накъдето си тръгна, а в точката, в която времената се пресичат, застигат, докато се разделят безвъзвратно само за да се завърнат в друг еон.

Récit à la recherche de son narrateur

В „Докато не мога“ човешкият живот не е даденост, а разказ в търсене на разказвач, т.е. разказът предхожда разказвача и оформя гласа му в динамична непрекъснатост между минали и бъдещи възможности. В този дух голяма част от отделните истории на Стамболова преобръщат разпийното време в присвоени траектории. Независимо дали разказвачът е третоличен или първоличен, независимо какви са персонажите – нещо пронизва и свързва отделните разкази. И може би затова се улавям в опит да

мисля кое е това, което дава единното усещане, сякаш пред мен стои роман, който не назовава себе си така, но отделни нишки се свързват, някои герои се срещат в не един разказ, размисленията по дадени теми лийтмотивно се явяват отново и отново. Но не, не е това – единността на „Докато не мога“ не е на нивото на фабулата. Сюжетите в отделните разкази са майсторски

оформени – животът кристализира в определени сцени, ситуации, жестове, които са наситени с максимален интензитет. Стамболова безпогрешно улавя този пулс в един настоящ момент, който е кристализирала форма – моментът е статичен, неподвижен, изрязан като кадър от лента, но едновременно с това съгържаш всички нишки, които разпластяват миналото в настоящото и отварят хоризонта на бъдещето като вече въплътено време. Измамното ми усещане за роман се създава най-вече от стила, през който светът се явява в тъканта на разказа – сетивно, отложено, приглушено, цялата светлина пада върху едно конкретно явление, елиптично и пестеливо, виртуозно. Стилът на книгата прилича реторически на един от повтарящите се персонажи баба Капка, която „много добре знае(ше) кога си струва да се отговаря“¹ и още по-добре кога да се мълчи. „Докато не мога“ си служи с мълчанието и елизията, но пропуснатото е загатнато, така че бдителният читател предусеща, антиципира. Например в „Недочетената книга“, вместо за отсъствието на лобчимия се разсъждава за природата на месенето на тесто: „Всяка история започва безобидно, сякаш случайно, сякаш на шега. Като опит за месене на тесто (...)“². Заг това обаче е ясно, че става дума за природата на лобовта. Подобни алюзии като месенето на тесто, ритъма на календарната година, постоянното загубване из градските улици, пресаждането на цветя работят както буквално, така и фигуративно. Те са и това, което се случва, и метафора за преживения опит.

В тези разкази външните стимули и вътрешния опит се задвижват взаимно, доколкото описанията са асоциативни, говори се за едно, а нещо тегли към други значения. Персонажите са силно интроспективни, те са загърнати със себе си – превкусват, преживяват, обтават дадена случка в сетивна ретроспекция. Понякога, както в „Помощ“, „шумът навън надделява(ше) над шума отвътре“³, външното изкарва героите от своя контекстуален модус и ги кара живо, пряко, недвусмислено да преоткрият другия. Наративът се придвижва по асоциативни вериги, но стилът не. Думите в тези разкази не са случайни или спонтанни, те са бавно зрял плод, намерил своята форма, както пише Албена Стамболова в една по-ранна своя книга, „Ако посегнеш да ги откъснеш преди абсолютната им зрялост, те трудно се отделят от клончето си. А ако е след това, най-често се размазват в пръстите и ги оцветяват с неизтриваемия си с нищо сок. Къпината трябва да се откъсне тъкмо навреме, когато

¹ Албена Стамболова, „Църква“, *Докато не мога*, УИ „Св. Климент Охридски“, С., 2025, с. 11.

² Пак там, „Недочетената книга“, с. 82.

³ Пак там, „Помощ“, с. 21.

е готова да гоиде лесно в шепата и все още загържа сока вътре в себе си“⁴. Този момент, който не е презрял или недозрял, е кайросът, в който разказът намира гласа на своя разказвач.

Гласът идва не от устата на герой или третоличен разказвач, а от самата тъкан на паметта. Той не принадлежи на стабилен субект, а е в самото явяване на света – разказвачът е акустиката на събитията: паметта, сънят, жестът, повторението. Той не е закрепен към устойчива фигура, която да носи плътност, а се явява на мястото на опита в една онирична реалност. Повествователният глас не разказва сън, а разказва как сънят става език: „Сънувах сън за един мой голям любим (...) чух го да казва: „Омръзнало ми е от това лице, не го искам повече“. Какво е този сън? Заживях с него като с преживяване, като с любима музика. Звучи в главата ми, разгъва се в разказ. Дума след дума, шрих след шрих“⁵. Преобръщането на съня в разказ изисква особено наратологично умение да се разплате атемпоралността на ониричната реалност, в която лицата се контаминират, случките се преплитат и объркват, желаното открива свои странни образи. Обратно, разказът изисква тъмната тъкан на съня да се препогреди, преработи и представи, като се оразличат времената, лицата, желанията. Стамболова съчинява съноподобни загадъчни образувания и разплита в своите персонажи кое откъде идва – отделя гласа на детето, което продължава да говори, в гласа на зрелите индивиди, припомня фигури от предишно поколение, които продължават да презареждат делника с магия и тревога, емпативно сглобява и разглобява лобовните отношения като жив пулс и болка в героите си, които обаче са яснота са минали отвъд тях. Така въпросът за „отвъд“ пронизва книгата.

Орфей в подземията на миналото

Границата „отвъд“ е една от осите, които движат разказите, наред с границата вътре-вън, границата между мъжа и жената, границата между поколенията, границата между детето в мен и възрастния.

⁴ Албена Стамболова, „Къпините“, *Драки и къпини*, изд. „Факел“, С., 2020, с. 73.

⁵ Албена Стамболова, „Метод“, *Докато не мога*, с. 206.

Не сме способни да създадем нещо, което да не превърнем в оръжие

Разговор с Джанет Уинтърсън

Били сте канена няколко пъти на Софийския международен литературен фестивал и разбира се, всички ние се радваме изключително, че тази година приехте да ни гостувате. Има ли нещо специфично в настоящото издание на фестивала, което Ви накара да приемете?

Винаги ми е било трудно да дойда, защото фестивалът е през декември. Такмо се върнах от Сингапур, бях много натоварена, чакам ме какви ли не задачи у дома. Веднага щом се върна в Англия, трябваше да запиша нещо за BBC по случай Коледа например, а човек трябва и да прекара време с близките си и пр. Опитвам се по празниците да почивам, затова и последните три седмици от декември се водят „в отпуск“. Просто никога нямах време да дойда в София. Но пък е прекрасно, че фестивалът се организира преди празниците, коледната атмосфера е прекрасна.

Имате гълга и завидна писателска кариера. Мислите ли често за литературния си завет, как да го съхраните например?

Не. Изобщо не ми пука за него (*сmee се*). Въднъж умра ли, връщане няма. Оттам насетне той не е моя грижа. В момента по света има толкова много проблеми, че заветът ми е наистина последното нещо, за което ще тръгна да се тревожа. Това, което ме интересува, е да продължавам да пиша и да мога да насърчавам, развличам или пък да провокирам читателите, които по една или друга причина се интересуват от творбите ми или дори от мен самата. А след това – да става каквото ще.

Вие говорите за изкуствения интелект от много години насам, много преди той да се превърне в най-яркия симптом на нашето съвремие.

О, да, успях да предугадам пристъпите още преди няколко десетилетия и си казах, че трябва да започна да говоря за изкуствения интелект – това и направих в книгите си *The Power Book* (2000) и *The Stone Gods* (2007). Ранно съзрях предупредителни знаци. Родом съм от Манчестър – лолката на Индустриалната революция. От историческа гледна точка винаги ми е било интересно да проследявам как фабриките превземат света, т.е. капитализмът превзема света. Преди години просто се досетих, че ИИ е следващата такава вълна, затова и си казах, че трябва да пиша за него, защото един ден ще плъзне навсякъде. Беше чиста интуиция, но я последвах.

Позицията Ви по въпроса с ИИ е доволно необичайна, особено за писател. В последната си книга *One Aladdin Two Lamps* (2025) му преписвате ролята на евентуален социален изравнител – безрасов и безполов арбитър, който никога не ще ламти за пари и слава. Но също така го разглеждате и като инструмент, който най-сетне ще успее да прекоси въздушната бездна между език и действителност, създавайки пълнокръвна и безкрайна виртуална реалност. В едно от есетата питате читателя какви чувства поражда една такава перспектива – на възхищение или ужас. Каква е моментната Ви позиция по въпроса?

Всички човешки проекти са или възхитителни, или ужасяващи. Не сме способни да създадем нещо, което да не превърнем в оръжие, което да не оползотворим срещу самите себе си. Наистина сме неспособни. Нещата винаги поемат най-лошия възможен развой. Хайде да създадем оръжия за масово поразяване, хайде да поставим света под заплаха от поголовно изтребление. Да, вероятно с ИИ създадохме нещо, от което наистина се нуждаем и което безспорно би ни помогнало. Обаче в сегашната си позиция на *Homo sapiens* не се справяме особено добре. Планетата е дестабилизирана, вероятно безвъзвратно. Опасността от глобална война е осезаема. Напълно сме се провалили по отношение на това да предоставим на повечето хора възможността за нормален и добър живот. Не искаме много – дом, работа, свободно време, което да прекарват с приятели, достъпно образование за децата си, да не живеят в постоянен страх, изобщо възможност за светло бъдеще. Това не са непосилни изисквания, но ние и с тях не може да се справим. Значи явно ни трябва помощ отнякъде и си мисля, че може би ИИ е отговорът. Нека да сме наясно – настоящият ИИ не е нищо повече от един неодошевен инструмент. А хората сме животни, които си служат с инструменти – ние ги създаваме, ние ги употребяваме – винаги е било така. Лошото е, когато ИИ се използва като инструмент за масови репресии или масово наблюдение; когато с негова помощ хората започнат да се превръщат просто в данни, да се редуцират до безжизнени единици – тогава вече става опасно. Така, смятам аз, се появява и

вероятността ИИ да развие „съзнание“ и да превзема света. Във всеки случай подобна перспектива всява страх. Но трябва да се отпуснем от него, защото в момента всичко е в наши ръце. Аз обаче се тревожа, че е в ръцете на малцина, които са безкрайно неадекватни. Това е и страшното – че тези хора искат само власт и пари. Не боравят с култура или история, а единствено с полтика на потисничество. Не разполагат и с капка човечност. Не, Илън Мъск няма работа да се разпорежда с бъдещето на когото и да е. Да, това е едната страна на нещата. От друга пък – гледам ИИ и си мисля: „Та той не е бинарен!“ Работи на бинарен код, но той самият не е бинарен. Като говорим за него, му пришиваме рогова идентичност, но той няма такава. Няма си и раса или етнос, не боготвори някакво същество там горе в небесата. Не може да бъде подкупен с нищо човешко. Именно в този свой аспект, мисля си, ИИ може да се окаже нещо страшно. Но ние не знаем как да боравим с него, затова и нещата не се получават. Ако помолите някоя добре развита система с ИИ да отстрани всички проблеми, пред които е поставен светът, възможно е отговорът ѝ да се изразява в това да бъде премахнато цялото човечество. Безспорно така ще се реши всичко – край на войните или замърсяването на природата. Тогава ИИ ще бъде и нова форма на живота – небологична. Подобни хипотези определено са лобопитни.

Споменахте, че ИИ е просто инструмент, чието приложение зависи изцяло от намеренията на хората. Подобен аргумент обаче напомня на мантрата „Оръжията не убиват хора, хората убиват хора“, която се разнася в САЩ винаги, когато има случай на масова стрелба.

Така е, прави са за оръжията и хората. Това, което обаче никога не се споменава, е, че зад подобни инциденти има и други фактори – например насилието, породено от мизогинизъм или безпрекословната поддръжка на патриархалния ред. Това никога не се изтъква. Да, ще се съглася с Националната оръжейна асоциация на САЩ, че едно оръжие само по себе си не може да застреля никого. Но ние трябва да заговорим за насилието, защото ако не премахнем него, всеки един инструмент може да бъде използван срещу нас, както вече казах. Имам чувството, че хората в днешно време се чувстват все по-и по-съблазнени от идеята за взаимно ритуално самоубийство. На обикновения човек му е писнало, защото знае, че онези с властта не могат и не искат да решат проблемите му – за тях ще е по-лесно да изтребят почти цялото човечество. Питър Тийл¹ и Сам Алтман² си строят огромни усамотени ранчота в Нова Зеландия, Зъкърбърг има бункер в Хавай. Тях не ги е еня за свършека на света – смятат да си го изкарат на безопасност в бърлогите си и когато всичко опшуми, да се появят триумфално и да завземат света с помощта на новите си верни приятели – ИИ системите, които вече да са разчистили цялата човешка плява, която преди това е пречела. Така е много по-лесно, отколкото да инвестирате в социални програми или да гравим социална равнопоставеност. Да, разбира се, че е по-безпроблемно да изкореним всичко и да започнем отначало, като Пол Пот в Камбоджа – повсеместно зануляване. Убиваме всеки враг и започваме начисто. Такъв е и сезашният анархично-убийствен манталитет на господстващата класа. Каквито и да са политическите им пристрастия, в ядката си те са винаги против демокрацията и правителствата – ясно е, че не вярват в тях, само и единствено във власт и пари. Планират нов свят, в който повечето от нас не участват. В историята на човечеството винаги са се кроели подобни планове за утопии. Америка е била такъв проект. Пуританите тръгват от Англия с намерението да гадат началото на един нов свят. Друг въпрос е, че първото, което построяват, след като стъпват на твърда почва, е затвор, а второто – църква. Но са си казали – там някъде, отвъд Океана, съществува утопия, където „другите“ ги няма. Мине се не мине време, и някои пак решават да започнат да гравят свят от изходна позиция, без да осъзнават, че ще оставят след себе си същите проблеми, от които бягат. Именно в такава утопично състояние на ума са потънали техбротата³ от Силициевата долина,

¹ Американски милиардер, крупен донор на Републиканската партия, считан за един от най-влиятелните съветници на президента Тръмп и покровител на вицепрезидента Ванс. – Б. пр.

² Създателят на *ChatGPT*. – Б. пр.

³ От английското *tech bro* – мъже, заети в технологичната индустрия, на които често им липсват базови социални умения, но поради чиято високопоставена позиция „келешкото“ им поведение се толерира. Считат се от мнозина за изразители на радикално прагматични, дори антихуманни възгледи. За азбучни примери често се посочват Мъск, Зъкърбърг и Бездос. – Б. пр.

Димитър Камбуров и Джанет Уинтърсън. Сн. Ива Руснакова

мислейки си, че разполагат с нужната технология, с която могат да ни разкарат и да започнат от нулата. Това е наистина ужасяващо. Но моята работа е да разсея страха от непознатото. Как става – като се запознаеш с него. Повечето писатели например не разбират нищо от технологии или генеративни езикови модели, а и не се интересуват от тях. Но товава недей и да се изказваш по въпроса – не може да говориш за нещо, от което изобщо не разбираш. Образовай се по темата! Писателите постоянно настояват другите да се образуват, но много от нас рядко го правят. В началото ми бе ясно, че трябва да се информирам по въпроса с ИИ, затова тръгнах по всякакви технологични конференции. Първоначално само слушах и не обелах дума, докато не добих нужните знания и самочувствие. Но след това пък като отворех уста... (*сmee се*). Имаше отчайваща нужда от хора, които не са техброта, да взимат участие в такива важни дебати.

В есето си за преобразяването (*shape-shifting*) пишете, че „жените често биват преобразявани пряко собствената си воля“. Не се ли страхувате, че ИИ ще погълне творчеството Ви и ще го преобрази пряко волята Ви?

Не. Ако някой ден творчеството ми излезне безследно – така да бъде. Мога единствено да се надявам, че ще съм повлияла на поне един човек и той ще подеме някои от идеите ми. Но аз няма да съществувам. Не се залисвам твърде много по въпроса за творческото потомство, идните поколения и пр. Силно се надявам, че бъдеще ще има, но не изпитвам нужда духът ми да витае из него. Ще се радвам все пак, ако мога да надникна и видя, че бъдещето е светло. Но моето присъствие в него не е наложително.

За сметка на това пък обичате активно да обитавате настоящето.

Да, така е, напълно. Трябва да призная, че въпреки всичките трудности и изпитания, успях да си изволювам добър живот. Имам чувство за гълга. От изключително значение за мен е да оползотворявам позицията си на писател, да използвам останалото си време на тази земя да давам гласност на различни проблеми. Това е моята работа. Знаете ли, една от моите кумири беше приматологът Джейн Гудол, която почина наскоро на 91-годишна възраст. Тя радикално променя нашата представата за маймуните – в частност шимпанзетата, – за това как да ги разбираме. Невероятна личност. Почина в Лос Анджелис, в навечерието на свое участие, на което е трябвало да произнесе реч – а тя изнася реч откакто е била на 20 и нещо. Продължавала е до последно. Ако мога и аз да почина една вечер преди някоя моя реч, тогава ще бъда щастлива. А ако след това някоя от младите поемат щафетата – прекрасно! Аз ще съм си пробягала разстоянието, моята работа ще е свършена.

В последната си книга описвате четенето като интимен процес, носител на бавно и дори отложено удоволствие от типа, който допамините инжекции на социалните медии не могат да предоставят. Имате ли стратегия как да съблазните това въпросно младо поколение, чиито залежи на внимание на са особено дълбоки?

Не, нямам. Има два вида млади и тези, с които се срещам аз, са будни и лобопитни – искат да развият ума си, интересуват от литература, история и философия, търсят именно едно такова забавено и продължително усвояване на информацията, за да могат да я асимилират добре и чрез нея да развият мисълта си. Тях винаги ги е имало. Публиката на много писатели остарява паралелно с тях, но аз имам щастието, че моята постоянно се обновява. С тях искам да си говоря, на тях казвам, че

мисленето иска време. Не всичко се случва на мига. За момента умовете ни все още не са дигитализирани, не можем да прочетем 8000 книги за секунда. Някои посвещават целия си живот на подобни проекти. Наясно съм, че мога да си направя акаунт в TikTok или канал в Ютуб и да бъвам кратки съдържаници. Изумително е всъщност, че поезията се погдба най-добре точно на такъв тип медии. Доскоро я мислехме като нещо съвсем остаряло и едва ли не изтляло, но сега се завръща, защото е кратка, а уцелва право в целта и те ободрява като чашка еспресо. Може би поетите ще са новите и най-ярки звезди на литературния небосклон, знам ли. Виждам и как дългите творчески формати стават все по-трудоемки за читателите. Отчитам го и при студентите си, които са започнали да губят способността да обмислят външно и предължително един проблем. Признавам, че не съм очарована от подобно развитие, но пък ако това е естествена еволюция на човешкия мозък – приемам го. Не изпитвам страх, просто наблюдавам и отчитам. Възможно е в не чак толкова далечното бъдеще да станем свидетели на радикални промени – дали това ще включва имплантирането на чипове в мозъците ни, или това, че ще се превърнем в киборги, или съзнанието ни ще бъде качено на дигитални носители и ще загубим всякаква форма на личен и съкровен живот – не зная. Но е възможно и да овладеем и нови и суперрефикасни начини на усвояване на информация. Знаете ли, научната фантастика нерядко успява да предугади подобни процеси. Аз насърчавам запазването на аналоговите човешки същества в дигиталния свят, които обаче не изпитват страх от технологиите.

А смятате ли, че хуманитаристиката е под екзистенциална заплаха?

Да, но съм и на мнение, че все още можем да я опазим. Бих искала да видя повече хората на изкуството и културата да влязат в полето на технологиите. Наскоро например разбрах, че според едно проучване от завършилите хуманитарна специалност стават изключително добри и състрадателни лекари, които не просто ти изписват рецепта и те отправят, ами и те изслушват. Интересуват се от „хуманното“ в хуманната медицина. Затова и смятам, че филолозите могат да допринесат много в полето на технологиите и да ги „заземят“, така че обикновените хора да изпитват повече доверие към тях. По такъв начин мисля, че може да се избегне утопията за малцина избрани и дистопията за всички останали.

Наскоро четох за изследване, според което мнозинството от студенти по английска филология – носители на езика при това – четат встъпителния параграф на „Студеният дом“ и не могат да го разберат...

Така е, не могат...

Мисля, че в последните години езика на т.нар висока литература (*literary fiction*) се тривиализира все повече и изкусният стил, който познаваме не само от каноничните произведения, но дори от тези, писани преди 10-20 години, става все по-голяма рядкост.

Съгласна съм, добрият език в литературата сякаш вече е от второстепенно значение. Съжалявам и студентите си, защото те все по-трудно разбират какво четат. Не приемам обаче оправдания, че е непосилно. Дай си малко зор, напъни се месец-два, и ще усвоиш трудния език. Но аз не обичам да критикувам или да мъмря студентите си. Езикът все пак е жива материя и постоянно се променя. Шекспир е труден за четен открай време, беше ни труден и на нас, защото езикът е мутирал радикално в последните 450 години. Големите романи на 19. век също представляват трудност. Но както казах, това се научава при желание, затова и не се тревожа толкова за новото поколение читатели. По-скоро бих се тревожила, ако новото поколение писатели престанат да вдъхновяват с езика си, ако се откажат от опита да го обновяват и да го правят интересен, сочен и съблазнителен. Стига експериментите с езика да продължават – аз съм доволна. Твърдо убедена съм, че не бива да се завръщаме към миналото, за да намерим разковничето на съществуването си. Дясната идеология вярва, че отговорите трябва да се търсят

само в миналото. Разбира се, не казвам, че трябва да зачеркнем големите творци на предишните векове, от тях разбираме как е мислило и какво е чувствало обществото по това време. Но на нас ни се налага да живеем в настоящето. Рапът например е една от най-интересните културогемии от края на 20. век. Постоянно създаваме нови артефакти. Фантастично е! Не трябва да се плашим, че когато нещо ново изникне, нещо старо ще изчезне, това е естественият развой на нещата. Сега например ме изумява, че има хора, които правят тикток и казват: „Току-що четох една Джейн Остин, ако не сте я чували – проверете я, много е яка“. Колкото и налудничаво да ми звучи подобно изречение, трябва да призная, че е и умилително. Така че освен всичката тиня, която извира от социалните мрежи, съществува и един особен вид ентузиазъм, който само те могат да създадат. Сред писателите аз съм своео рода единак по отношение на масовата грамотност – спокойно допускам, че в скоро време може да изчезне. Тя е сравнително ново историческо развитие. Ами ако масовата грамотност е била просто един експеримент с 250-годишна давност? Такава се отчита едва от началото на 19. век. Склонна съм да приема, че четенето е умение, което няма да бъде нужно в бъдещето. Сигурна съм единствено в следното – хората винаги ще искаме „живи изпълнения“. Театърът няма да престане да съществува, нито пък танцовото изкуство или музикалните концерти. Арт инсталации винаги ще се посещават. Всякакви интерактивни събития, на които може да се осъществява пряк контакт със съмишленици, ще останат. Защото хората винаги ще обичат наративи. От най-ранна детска възраст обичаме да слушаме истории. Всички помним детските приказки. Убедена съм, че винаги ще се осъществява обмен на културни форми. За четенето обаче не съм съвсем сигурна. В началото умението да четеш е било присъщо само на елита, за да могат да си предават знания един на друг. С течение на времето това умение започва да се придобива от все повече и повече хора. И целта му е била именно трансфера на знание – не на информация; знание, което е било представено красиво. Сега очевидно има всякакви начини за получаване на информация, повечето от които не са оформени с извезани корици и не са написани изкусно, ако въобще са и написани. Четенето е акт, който извършваме сами, но искаме да споделим прочетеното с другите. Затова литературните клубове са популярни, затова и хората идват на вашия фестивал. Искат да се срещнат с авторите, да си поговорят с тях, да намерят други със сходни интереси. Ние сме предпоставени към групови дейности и целекупно осезание. Затова и четенето е сякаш несвойствено за нас – четем си някоя книга сами и на спокойствие, но после искаме да разкажем на приятелите си за нея, искаме да я обсъдим. За мен от първостепенно значение е не да запазим писменото слово – при все че то също е безкрайно важно, – а да запазим способността си да си представяме, т.е. да си въобразяваме. Всичко на този свят – всяка идея, предмет, сграда, откритие или произведение на изкуството – е започнало като една представа. Именно тази изконна човешка способност трябва да бъде консервирана. Защото трябва да можем да си представим бъдеще, което не е ужасяващо. Но не бъдещето, което техбротата са ни предвидили, а бъдеще, където живеем спокойно и имаме достатъчно свободно време да се занимаваме с нещата, които ни интересуват, достатъчно пари, за да си позволим да седнем на кафе и да си поговорим с приятели и да знаем, че децата ни са облечени и нахранени. Не искаме много и все пак не успяваме да го постигнем. От толкова въображение имаме нужда.

Наскоро разкрихте, че сте имали сериозни здравословни проблеми и сте си мислили, че това ще е последната Ви книга...

Да, така е. Някои сигурно са си казали: „Ура!“ Не, няма да е, съжалявам (*сmee се*).

Използвате „Хиляда и една нощ“ като повествователна рамка, а и образът на Шехерезада е централен в книгата. Беше ли писането на *One Aladdin Two Lamps* апотропеен ритуал, който да гържи най-лошото настрана?

Аз вече бях започнала книгата през март 2024, здравословните проблеми се появиха през май. Но като кажа „бях започнала“, имам предвид, че просто си събирах идеите в главата – усещах, че ще е важна за мен книга, но все още не беше заела устойчива форма. И тъкмо тогава се появи проблемът – отстраниха ми полипи, които се оказаха ракови. Имаше опасения, че туморът е започнал да се разсейва, защото ме болеше тазобедрената става. Чаках резултатите от биопсията две седмици – признавам, че си беше страшно. Помня, че точно тогава си говорих с лекарката си и ѝ казах: „Е, всичко е наред, де“, а тя ми отвърна: „Не, не е. Ако се окаже ендометриален тумор, ти остават 9 месеца живот“. „О, прекрасно, тъкмо ще имам време да си завърша книгата“ – просто се изстреля от устата ми, а тя ме погледна ужасена. Казах ѝ да не се безпокои, че не ме е страх от смъртта. След това получихме резултатите и всичко беше наред. Помня, че завърших книгата на 27 декември. Мисля, че е своеобразна рекапитулация

на писателския ми опит. За да се спаси, Шехерезада е трябвало да разказва все по-добри и по-добри истории. При мен също е така. И двете сме спасени от въображението си.

На 11.12.2025 проведоха творческа работилница с български писатели. Имаше ли нещо, на което се надявахте да ги научите?

О, не, на нищо не съм ги учила, такива неща не се преподават. Единственото, което мога да направя, е да ги накарам да си задават въпроси. В този наш механизирани, промишлен свят, да изплънеш някой нов продукт, е равносилно на това да дадеш отговор. Такава е стратегията на капитализма – създаваш нужда, която след това задоволяваш с новия си продукт. Писането е започнало да подражава на този модел. Хората тръгват на курсове по творческо писане и искат готови отговори и напътствия, за да могат и те да създадат продукт. Абсурдно е. Аз искам да помогна на писателите да отработят собствените си въпроси, за да могат да са сигурни, че това, което пишат, е това, което искат да напишат. За мен няма значение дали пишеш криминален роман, защото искаш да изкараш някой и друг милион, или искаш да си следващият Солженицин. Важно е писателят да се е успоредил, така да се каже, с творбата си и да е достатъчно смел да заяви: „Това е което искам да кажа независимо от това дали ще ти хареса или не“. За такива неща говорихме. Георги Господинов беше там, което много ме зарадва. Първата негова книга, която прочетох, беше „Времеубежище“, а след това и „Физика на тъмата“, голяма почитателка съм му. Помолх го да разкаже за това как писателите отработват паметта и миналото. Получи се много продуктивна дискусия, беше прекрасно. Вярвам, че хората си тръгнаха вдъхновени.

За финал бих искал да ви поставя въпрос, който винаги задавам на писателите: има ли книга или автор, които смятате за надуценени? И също така: коя е литературната творба, за която Ви е срам да признаете, че не сте чели?

О, много опасен въпрос, отказвам да отговоря (*сmee се*). Но ако трябва да бъда сериозна – никога не се исказвам лошо за който и да е писател, бил той жив или мъртъв. Не искам да допринасям към целия негативизъм, който така или иначе ни е обсадил отвсякъде. И моите студенти винаги ме питат кой автор е добър и кой – лош. Отговарям им, че тяхното възприятие на дадена книга издава единствено нещо за самите тях, а не за творбата. Добрата критика надскача личните предпочитания, трябва да можеш да заявиш: „Това е гениално написана творба“ дори когато я ненавиждаш. Може да изтъкнеш, че не е по вкуса ти или че те отблъсква естетически или идеино, но трябва да казваш, че е зле написана. Вижте „Лолита“ например – роман за серийното изнасилване на 13-годишно дете, но като книга – брилянтна! Затова и казвам на студентите си, че ако не могат да балансират две несъвместими концепции, не могат да бъдат писатели, защото да си писател, значи да бъдеш и мислител. Карам студентите си да обръщат внимание на неща, които не ги интересуват или чийто идеи не споделят. Искам да се опитат да ги разберат и да си задават въпроса: „Какво в тази творба несъмнено е добро, макар да ми е трудно да я чета?“. И ако успеят да го намерят, се отърсват от всичките задръжки на културния цайтгайт, който витает в един или друг определен момент. Някой път ми казват, че не искали да четат писател, чийто ценности не съвпадали с техните, защото бил расист или сексист, или хомофоб. Няколко да четат Д. Х. Лорънс. „Нормални ли сте – казвам им аз – разбира се, че ще го прочетете“. Боже мили, та той няма да ви става най-добър приятел, човекът е мъртъв! Колкото до книга, за която ме е срам, че не съм чела – няма такава. Но ако настоявате на конкретика – знам, че никога няма да прочета „Бгение над Финеган“. Животът е твърде кратък, а на мен не ми пука, съжалявам (*сmee се*). Помня, когато за пръв път четох „Одисей“, бях на двадесет и нещо – наистина беше голяма мъка. Проблемът ми с нея беше, че е като роман от 19. век. Мисля си обаче, че ако беше раздробена на микрофизии ала „Невидимите градове“ – аз бих се заела с такъв проект, но ще вземам да ме съдят, – та ако беше пакетирани по този начин, без, разбира се, да се губи гениалността на творбата, тогава може би нямаше да имам усещането, че чета „Студеният дом“ или „Мидълмарч“. Винаги ще има някоя важна книга, която никога няма да прочета. Но пък винаги приемам нови предложения. Имам едно-единствено правило – задължително изчитам първите 100 страници, но ако не ме впечатлят, не продължавам. Скоростен читател съм, добър читател съм, винаги съм била. Но животът наистина е твърде кратък.

Разговора води ДИМИТЪР КРАСИМИРОВ

Сн. Ива Руснакова

<https://stocksnap.io/>

Радост Николаева

Трудно можеш да успокоиш онези, които вече са били излъгани

С неподозирана напетост мина
покрай мен лъжата.
Скупчиха се неприкрито
цял рояк приятели, ласкатели и братя.
От страх пред страшното
на две се сцени моята зеница –
ще разгадаеш ли изопнатите нерви на хлапака,
хленчещ с пръст в устата?
Прилот за съществува избрани е Земята:
толкова закрила трябва, за да бъде подкрепен
смелчакът в самотата му голяма
и жената – в нейните магии.
Вместо думи искам да послушам твоите въздишки;
кльоцавия бик да съзерцавам
как повдига над рогите си всемира,
сякаш е въздишка.

В летния зной

Потънала в цветя, с лице в пръстта
и с устни в трънчета и влага,
в тревни атоми – слова неясни, стонове безгласни...
Дори звукът на тъпан
и сочният летеж на кон
издуваха корема ѝ с въздишки, дишане и мляко.
В мига на раждането
заедно с кобилата мълвахме
молитвата за раждане на конче.
Същата молитва – за раждане на вълк и славей,
на момче и роза.
С тези думи – камъчета остри –
записва някой тайните ни, после ги изтрива
от сътворението на света насам.

Синя примка

Щом някой дваж по-силен срещу теб застане,
щом – заслепен от огъня в душата му – отстъпиш,
а братята ти с притчи и лукавство
захвърлят твоите страдания по пътя –
извий глава към хоризонта.
Там не че има нещо вдъхновяващо,
което би могло духа ти да изправи,
да потвърди пред теб самия земната ти служба,
в чиято орбита любовно се търкаляш
и пръскаш светлина или от светлина се криеш.
Но преливащото синьо – о, преливащото синьо
ще потопи и тебе в тънките си примки,
както и мнозина.
Накрай света, под зъбера световен,
където тигрите на съвършенството умират
и твоят дух под сянката е легнал.

Босото ходило на съдбата

Веднъж щастливата случайност в теб се гали,
с хавлия рамото ти трие и с ветрило
от буболечките те крие.
И тъкмо тя в леглото ти сервира
кафенце, мляко и препечена филия,

Евгения Динева

Пак ли мислиш за смърт

Това е спомен, в който планината е сив отблясък,
а над тебе е единствено небето.
Ти си изморена сянка в декемврийски следобед
насред безкрайни градини и мокър въздух,
който се лепи по дробовете.

Това е объркан сън, в който си безмълвна топка
под дървения стол в кухнята
и все още се смаляваш от викове и изричането на имена.
Пред теб е отсеченият бор с почернели шишарки
и лепкава смола.

Това е сбогуване като скитане до другия край на света
макар още да не го знам,
където се движии със затворени очи и аз не мога
да те догоня.

Изглеждаш като някой, на когото
най-лошото вече се е случило.

Всички страхове

Понякога изливам всичките ти
любими цветове на пода
и стъпвам в тях. Стоя боса
насред локва от топли нюанси на
късен, солен септември – с изгорели треви
и прецъфтяваща метличина.
Броя всяка своя крачка оттук нататък,
за да запомня откъде тръгвам.
Следите ми са по цялата къща.
И какво, ако никога повече не се върна.
Малко зелено тук, оставям лилаво по гърба ти,
червено по пръстите. Казваш ми,
че не е рана.
Несбъднат живот е –
в тази празна стая, с музиката на майка ти
и ужаса ти да я повториш.
С прозорците, които никога не отваряш докрай.
Там, където най-големият страх се побира в детска шепна
или в стиснат юмрук.
Там, където всяко твое вдишване
прилича на писък.
Понякога, когато мълчиш до мен
чувам цялото минало на баща ти.

Веднъж ме попита колко време трае едно вдишване

Разказваше ми за бягство в гласни и лятно жужене,
за молитва, която се разлива в страх.
Разказваше в издишвания, но никога в цели думи.
В сутрини като тази тишината изтрива мирозмата
на кръв и цинк,
отнема болката от глезените, надрани по каменисти
пътеки,
праха, заседнал в гърлото ти.
Ти винаги мечтаеше на кръстопътища –
стоеше на онази невидима линия,
след които студената пропасть ти се зъби.
Там, където брегът свършва и започва удавянето.
Матео каза, че си е измислил дума за това.
Calapertura е да стигнеш дъното, да задържиш там
дъга си,
докато белите ти дробове не започнат да се пълнят.

но защо едното ѝ око се смее,
а другото напомня с нещо мрака –
такъв, какъвто капе от всемира.
Бръснарят, обуцарят и певичът бледолик,
и всеки друг – бил мъж, момче или старик –
горещо се стараят да я целунат по устата
и бляскав пръстен да ѝ сложат на ръката.
Но писано е и така е:
ако не кацнеш като славей
до босото ходило на съдбата,
с една хартийка в джоба си оставаш
и с две-три черни пръски от мастило...

Задушница

Сега отново ще взема писалка в ръка –
и тези, които ги няма, ще се появят.
Вие вярвате ли в това?
Аз – да.
Да, да, оставиха ме тук сред пътя
да търся посоката.
Търся я, но никой друг не дава вид, че я знае.
Остава да следвам гълъбите –
каквото и да е решението им.

Каза, че тогава се движии.
Това се докосваш до нещо живо.
Силвия Плат ни е лъгала.
Светът не изчезва, ако затвориш очи. Винаги е там.
Но всеки път, когато изплуваш обратно на повърхността,
всичко е синьо за кратко
преди да се върне към нормалното.

Това се случва някъде

Буйният кипарис ми напомни, че в другия край на света
лялото започва през март.
Той е облечен е в черна риза и пие най-тръпчивото вино.
Изправя се като никой друг, защото тук не го е страх
да бъде по-висок от всички останали.

Крежките клони, натежали от лимони и слънце разказват,
че за нас е 4 сутринта и сме будни,
Амалия е с устни от презрели череши и пее
Tudo isto e fado
балконът на който се крием е напукан и топъл,
а ние сме навесени над спящия пазар
и само черни жици кръстосват пътя ни надолу.

Някъде там ще лежим зад живи плетове и стени.
Амалия ще продължава да пее за смърт и saudade,
аз няма да разбирам всичко, което казва
и това няма да има значение.
Ще изчезнем сред мокри стъркове и детелини,
където всички къпини са стъпкани,
и където не всичко е съдба.

***

Ако попиташи звездите кой е най-големият ти
страх те няма да ти го кажат. Ще го пренесат през
светлинни години и планети,
през влакови релси и градини с праскови,
изтръгнати корени и изсечени дъбове.
Ако впримчиш враните, те ще се бият до
кръв и винаги някоя ще избяга.
Затова ще го дадат на совите –
снежнобели и будни.
През гората пътят е само напред и ще вървиш,
докато не стигнеш брега и не срещнеш жена.
Ако си имал майка тя ще е твоята и
ще те познае дори да си се влачил в кал, в тиня.
Ще ти каже, че най-големият ти страх не е бил
от тъмното или асансьори,
а от високи прозорци и безднуи.
Ще срещнеш и себе си там.

Защото човек винаги остава на прозореца през който
е измислял света
или през който е искал да скочи.

Михаел Руков е на 22 години от град София. Завършил е Испанската гимназия, а понастоящем изучава право в четвърти курс на Юридическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Има награди от различни литературни конкурси, включително трето място на НМКП „Веселин Ханчев“ през 2024 г. и второ място на същия конкурс през 2025 г., както и второ място на НСАК „Боян Пенев“ през 2025 г.

Михаел Руков

Портрети

Ще застана пред лицата на портретите на своите измислени наставници и прародители и на своите неродени родственици и ще съчинявам увлекателни истории, за да ги задължа, докато стените се наситят в пурпурночервено и не видя бъдещето ослепен.

Нравствен връх

Разказват, че някога за кратко време в домовете ни се е разстиляло спокойствие от изричането на имената на истината. Шум от вентилатори и чужда реч е единственото, което се чува в момента.

В памет на пазачите

Очите им са изпразнени от блясък и домът, пред който са на пост, е сринал – той няма порти, няма прелестни преддверия с разцъфнали алеи, няма ги звездите и слънцата, които да красят прикрития зад плочите олтар, но пазачите му винаги крецият със пълна сила към разчупените идоли и ритат във гърдите своите наследници, които зверски пречат на всяка мисъл от живота им.

Времето е разрушило всичко и времето неубедително ги моли да си отидат, когато пак се преобърне, ще ги моли да се върнат и те ще го направят, без дори и да разбират кой налива гняв в ръцете и в устите им.

Така стоят от година до година, сред винаги променяните ветрове и лицата им се набраздяват. Пазачите ще станат живи паметници, които ще се местят посред пътищата и които бавно ще се вкаменят на поста си, но гласовете им ще продължават да клокочат.

А някога, след пресъхването на гнева им, от очите им ще потекаат сълзи.

Ема Цветанова е възпитаничка на специалност „Португалска филология“ в СУ „Св. Кл. Охридски“. В момента ѝ предстои дипломиране в МП „Преводач-редактор“ в същия университет. Съосновател е на „Писателница“ – общество за обичащите да пишат.

Ема Цветанова

заслепение

ще мога ли дори само за момент да спра да чувам шума от незначещи думи да видя света пред себе си, а не този в ръката ми да си спомня коя бях, когато си принадлежах

светлините на екраните блестят по-ярко от таймс скуейър всеки ден е коледа, разкъсваме настървено опаковъчна хартия не знаем какъв подарък искаме, но го искаме сега

празниката в мен расте, скоро цялата ще бъде една ходеща празника опаковка без подарък

отрова

искам да живея бавно кой превърна вдишванията ми в изкуствени?

ще изкопая значимото от мъртвата му почва ще го засадя наново, ще го поливам ще го пазя със зъби и нокти от плевели

не търся това, което предлагате боклук, провъзгласен за скъпоценност няма да погълна тази отрова

приспивно

измамното лепкаво спокойствие на делника ме залюлява в мрежата си заявява злобеща песен на забравата

отдавна виждам само с периферното си зрение светът без фокус е удобен безпроблемен, безвъпросен, безрешениен

чужди ръце ме въртят в кръгове закриват очите и устните ми някой шепне да заспивам

Присвояването на...

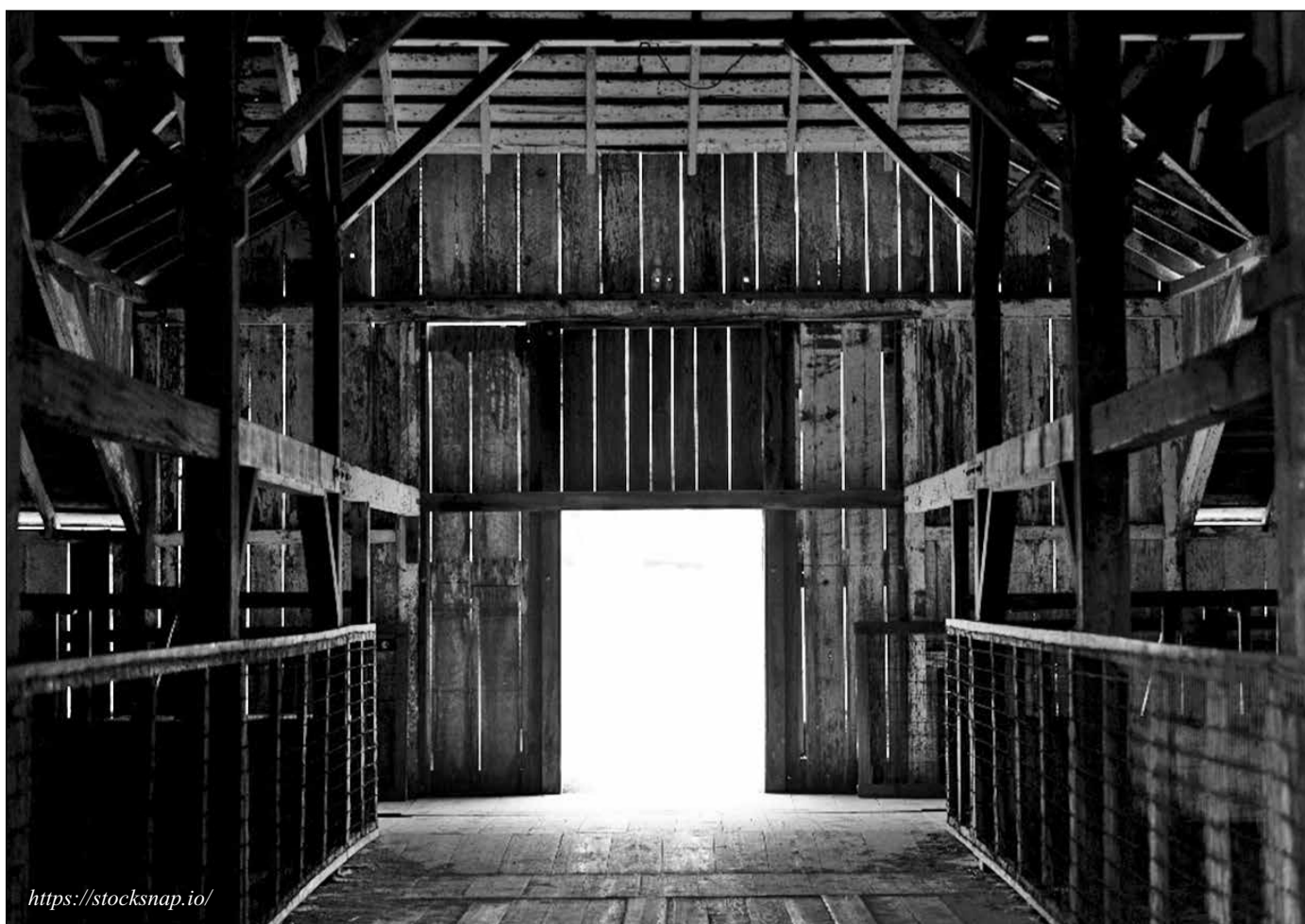
от стр. 11

„Докато не мога“ е книга за граничността – тя радикално поставя въпроса за опита със смъртта, но едновременно с това е и книга за пропускливостта на границите. В едноименния разказ „Смърт“ е зададен един въпрос с две лица – чудно нещо ли е смъртта? Валидността на лесната опозиция между живот и смърт е отказана и заличена, доколкото Стамболова не си служи с прости и очевидни трикове или отговори. Привидната природа на смъртта – сигурна и сингуларна – е, напротив, красиво оплетена с живота: „Тази смърт не е първата за баба ми Капка, умираше преди това поне още три-четири пъти. Мислим си, че не знаем нищо за смъртта, преди да дойде сетният ни час. Но ако имаме смелостта да се вгледаме в живота отвъд кръговия ритъм, който ни създава илюзията за вечност, ще открием много смърт по пътя си (...) смъртта започва живота си, след като някой умре. Нов живот, който е направил място на смъртта в себе си“⁶. В тази книга смъртта не е еднократен акт, а процесуално съпътства самото живеене. В разказа вратата на смъртта е строго охранявана от фигурата на дядото, но тази врата започва да се открява при погребението на прабабата и така по цялата мрежа на семейни отношения животът допуска смъртта в себе си. Порастване, остаряване, изоставяне, загуба са все модуси, в които живота и смъртта се връзват и смесват в човешкото като пределно. Тази пределност отвъра и въпроса за самото писане. В „Докато не мога“ се среща едно фантомно изречение, към което сякаш заглавието пряко се отнася – *когато пишеш, пишеш през цялото време*. Вътрешният хронометър на разказвача на истории отчита времето на писане като време на трансформация, когато преживените сцени, недочетените книги, незавършената серия от снимки се сбуждат за нов живот във формата на разказа. Оттук идва и особено светлото чувство, което книгата оставя – нищо никога не приключва. Необходими са само сетивен поглед и сили да се преобърне времето на *докато не мога да пиша* във времето на разказа. Начинанието изисква най-напред смелост да се навлезе в праините подземия на миналото, да се прегледат старите вещи, които, оставени сами на себе си, са станали чудновато чужди. Но най-важното е умението да се присвоят обратно, което е равнозначно на връщането към живота на вещите и на историите, които гнездат в тях. Това ярко личи в „Мазето, таванът“, където се открива и особена география на разказването. Историята е проста – героинята, през чийто поглед се води наративът, слиза в подземията на своето минало, което е предметно от дневници, лексикони, писма, албуми със снимки. Топосят на дома, мястото, където животът тече, е ограничен от мазетата и таваните, тъмните места, които съхраняват и преплитат пластове на времето като фрагменти, незавършени цялости, загубени истории. Героинята, подобно на Орфей, трябва да изведе своите истории от мазето нагоре – процес, който е трудоемък и е свързан със сбуждането на „мъртвата сила“. Той изисква потапяне надълбоко, изваждане на възможното, но никога неосъществено пренареждане на собствените времеви възли, избиране и сглобяване на смисъл от атомарното разпръскване на миналото. Стамболова има интересно размишление за разликата между глагола *усвоявам* и *присвоявам*. Усвояването е част от бързото живеене на съвременния човек, който е в постоянно търсене на нови умения. Присвояването е бавно начинание с ретро вкус, което изпълва с живот и сетива отчужденото, приласкава го в меката канава на писането, там, където въображението споява нишките, които се разплитат и разбягват в множество посоки. Именно подобно присвояване на света извършват разказите в „Докато не мога“. Фрагментарно попиляно и отчуждено е времето на неписане, а писането е процес на присвояване – възможността историята на другия да стане моя болка и моя история, бавното навлизане и разбиране в пределите на другия опит като мой, като споделен трети свят – отвъд границите.

ФРАНЧЕСКА ЗЕМЯРСКА

Албена Стамболова, „Докато не мога“, УИ „Св. Климент Охридски“, С., 2025.

⁶ Пак там, „Смърт“, с. 197.

Богаташките къщи в центъра

са празни.
 Очите им гледат
 в тъмнината навътре,
 зад вратите им се таи
 мъртвъв вятър.
 Купени са с много страст,
 но тя не остава в тях,
 изпарява се през стените.
 Празната плете паяжина
 в клонките на декоративните храсти.
 Фонтанът засега е изключен.
 Всяка нощ
 белите светлини по фасадата
 изпращат щастие във всички посоки,
 но приличат на аниматор
 в празен курорт.
 Зад оградата
 моравата се полива редовно,
 камерите работят.
 Дори птиците си работят по клоните.
 Само къщата се е свила
 без самочувствие –
 съществува в харем, заедно
 с други къщи из далечни места
 и рядко бива избирана.
 Парите могат да бъдат
 всичко за хората.
 За домовете им – не.

Втората свобода

Лекотата, с която някога тръгнах,
 се връща.
 Остава назад лабиринтът на истините,
 стените от задължения. Носех
 все по-тежка раница
 с отговорности, ценности и
 попътни съмнения.
 Сега отново ми става лека.
 Раницата е намалала.
 Почти е изчезнала.
 Всички очаквания са вече назад.
 Пред мен е убийствената красота
 на едно безкрайно поле.
 Свети от любов.
 Слънцето насреца ми
 заслепява с празната си.

Приказки от метрото

1. Извън новините

В метрото на връщане
 две момчета се сбиха.
 Всичко стана много бързо,
 после – тишина.
 Единият се качва по ескалатора,
 другият долу – диша.
 Виждам само краката му върху плочите
 като криво изписани букви.
 Вратата се затваря.
 Влакчето се засилва.
 Никой нищо не е прочел.
 Питаме се един друг с погледи
 дали сме на сигурно място.

2. Докато се прибираше у дома

Табела в метрото:
 „телефон за спешни случаи“,
 „изчакайте“,
 „говорете“.
 Не знам защо, но не мисля,
 че искате да ме чуете.

3. Хартия за оригами

В метрото девойка пее
 оперна ария
 с отбратително тремоло,

добавено да ни увери,
 че всяко чисто изкуство днес
 е поругано
 и като го подминаваме, го
 поругаваме още веднъж.
 Подминавам го, а до стъпалата
 ме чака Елвис Пресли
 в третото си прераждане –
 с рунтави бакенбарди,
 крив и набръчкан
 ветеран от седиментни пластове
 киногероизъм, фукня
 и бохемство, с кожено яке
 несвалено от гърба му
 лято след лято
 и разбрах, че е бил душата на компанията,
 и ме обзе ужас.
 Би трябвало да е поетично
 съчувствие, но не беше.
 От каква тънка хартия
 е нагънато оригамито ни.
 С кенчето за просия в ръце
 кръщеше: „Мразя
 дебели жени! Глей там! Минава
 дебел гъз!“
 Ето един човек, помислих си,
 който няма причина да ме
 мрази. За разлика от всички
 останали, които нямат
 нужда от причина.
 За всеки случай го заобиколих
 откъм гърба.

Състезание

– Бабо, ти си куче с обувки от краставици.
 – А ти си писалка, която пише с шипков мармалад.
 – А ти си косъм, пълен с чушки.
 – А ти си яке от жълти облаци.
 – А ти си солена панделка –
 приключва тя и продължава с:
 „А аз какво съм?“ „Аз какво съм?“,
 но нейните са все по-бързи и смешни,
 а аз едва ги догонвам.
 Време е да се наредя
 сред изпращачите.

<https://stocksnap.io/>

Степени на реализъм

Видях краха на всички идеи
 и забелязах, че хората живеят
 по-добре.
 Пият лате с хартиени сламки
 и съвестта им е екологично чиста.
 Питат ChatGPT коя пица е по-вкусна,
 защото той знае всичко, а те –
 не.
 Живеят в нови и нови реалити формати,
 защото извън тях реалност няма.
 Вечер раздават присъди под
 псевдоними,
 защото те няма да си мъчат,
 не и те!
 Трудно се работи с хора,
 така е.
 – Хора ли? Какви хора? Къде виждате
 хора? – пита касиерката
 и удря финален акорд на сметката ми.

На задната седалка

Баща ми караше трабанта,
 майка ми – възторжен
 асистент до него с пътна карта
 в ръка – забелязва всичко,
 носи слънчеви очила,
 понякога пее – не я бива в
 пеенето, но баща ми ѝ го
 харесва, тя не го казва, но се
 гордее с неговата
 мъжественост – по онова
 време мъжествеността не
 беше теоретизирана – нея
 просто я имаше в космите по
 ръцете, в това, което тези
 ръце могат да правят и всички
 съпрузи поправяха
 електроуреди и кранове на
 чешми.
 Аз седях на задната седалка.
 Радвах се, че пътуваме,
 защото обичах неразборията.
 Край всяко градче, село или
 странна скала двамата си
 припомняха за мен и казваха
 в един глас:
 „Виж там! Виж там! Паметникът
 на този, музеят на онзи,
 заводът за еди-какво си“.
 Оттогава мразя забележителностите.
 Пречат на човек да гледа
 дърветата, да чака морето.
 Затварят вълнението зад
 витрините си.
 Нищо не запомних от пустите
 легендарни крепости и
 родни стрехи на герои. Останах си
 човек без любопитство
 за велики места, но своето си запазих:
 задна седалка за мен и още багаж,
 космати ръце на волана,
 пътна карта, държана наопаки,
 и смешни песни, с които днес
 размивам други деца.

